

Likovni izraz učenika razredne nastave kroz različite crtačke tehnike

Smud, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:551716>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Kristina Smud

**LIKOVNI IZRAZ UČENIKA RAZREDNE
NASTAVE KROZ RAZLIČITE CRTAČKE
TEHNIKE**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Kristina Smud

**LIKOVNI IZRAZ UČENIKA RAZREDNE
NASTAVE KROZ RAZLIČITE CRTAČKE
TEHNIKE**

Diplomski rad

Mentor rada:
doc. dr. sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, rujan 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. CRTEŽ – POSEBNA LIKOVNA UMJETNOST	2
2.1. <i>POSTANAK I RAZVOJ CRTEŽA</i>	3
3. LIKOVNI JEZIK – RAZVOJ LIKOVNOG JEZIKA KOD DJECE.....	4
4. CRTAČKE TEHNIKE – ZASTUPLJENE U ŠKOLI.....	5
4.1. <i>OLOVKA</i>	5
4.2. <i>KREDA</i>	7
4.3. <i>UGLJEN</i>	9
4.4. <i>FLOMASTER</i>	10
4.5. <i>TUŠ-PERO</i>	11
4.6. <i>TUŠ-DRVCE</i>	13
4.7. <i>TUŠ-KIST</i>	14
4.8. <i>LAVIRANI TUŠ</i>	15
5. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG CRTANJA	16
5.1. <i>FAZA ŠARANJA</i>	17
5.2. <i>FAZA PREDSCHEME I SCHEME</i>	18
5.3. <i>FAZA REALISTIČNIJEG PRIKAZIVANJA</i>	19
6. LIKOVNE OSOBINE DJEČJEG CRTEŽA	21
7. CRTA – OSNOVNA SVOJSTVA.....	22
7.1. <i>CRTE PO TOKU</i>	23
7.2. <i>CRTE PO KARAKTERU</i>	24
7.3. <i>CRTE PO ZNAČENJU</i>	24
8. ISTRAŽIVANJE	27
8.1. <i>OPIS UZORKA I INSTRUMENTA</i>	27
8.2. <i>CILJ ISTRAŽIVANJA</i>	31
8.3. <i>HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA</i>	31
8.4. <i>REZULTATI I RASPRAVA</i>	32
9. ZAKLJUČAK.....	46
10. LITERATURA	48

SAŽETAK

Likovna umjetnost kao oblik komuniciranja koristi likovni jezik i neizostavna je u dječjem razvoju. U knjizi *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje* autori Grgurić i Jakubin (1996) tvrde kako se dijete likovno izražava zbog prikazivanja onoga što ga zanima i uzbuđuje. Tu se navodi kako ga ponajprije oduševljava materijal s kojim radi, sam proces rada te neposredna percepcija i pokreti. Djetetu su najvažniji doživljaj i akcija. Kroz likovno izražavanje dijete se razvija u socijalnom, emotivnom i psihološkom smislu. Osnovna potreba djeteta tijekom razvoja njegove likovnosti jest da neprestano mijenja sadržaj rada što proizlazi iz želje za aktivnim spoznavanjem i izražavanjem doživljenoga. Jako je bitno shvatiti djetetove spoznajne mogućnosti. Upravo zbog toga od velike je važnosti metodička opremljenost učitelja. Pod metodičku opremljenost podrazumijevaju se znanja i metodički postupci u nastavi likovne kulture, kao i poznavanje dječjih mogućnosti u određenom razvojnom razdoblju. Dijete će se osjećati ispunjeno ako mu dopustimo da otkriva ljepotu, likovno se izražava, stvara i manipulira materijalima iz svoje okoline.

Cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti i usporediti uspješnost upotrebe crtačkih tehnika (olovke, ugljena i krede te tuša) u 1. i u 4. razredu. U istraživanju se uspješnost upotrebe svake tehnike vrednovala prema određenim kriterijima. Vrsta istraživanja je kvantitativna, a metoda deskriptivna. Tehnika istraživanja je ocjenjivanje, a instrument za prikupljanje podataka ljestvica s pet stupnjeva: izrazito uspješno (5), uspješno (4), prosječno (3), djelomično neuspješno (2), izrazito neuspješno (1). Učenički radovi vrednovali su se s obzirom na kriterij uspješnosti upotrebe određene likovne tehnike. Izračunala se aritmetička sredina brojčanih podataka dobivenih analizom učeničkih radova prema navedenim kriterijima. Rezultati istraživanja pokazuju kako je 1. razred uspješniji od 4. razreda u upotrebi svih crtačkih tehnika koje su se istraživale (olovka, ugljen, krede, tuš-drvice, tuš-pero).

Ključni pojmovi: likovni izraz, dječji crtež, crtačke tehnike, razvojne faze, likovni jezik

SUMMARY

Fine art uses visual language as a form of communication and is indispensable in children's development. In the book *Visual and Art Education* by Grgurić and Jakubin (1996) it is stated that the child expresses himself artistically by showing what interests and excites him. It states that the child is fascinated by the material it works with, the work process itself and the immediate perception and movements. The most important thing for a child is experience and action. Through artistic expression the child develops in a social, emotional and psychological sense. The basic need of a child during the development of his art is to constantly change the content of the work, which stems from the desire to actively learn and express the experienced. It's very important to understand the child's cognitive abilities. That is why the methodological equipment of teachers is really important. Methodological equipment includes knowledge and methodical procedures in the teaching of art culture, as well as knowledge of children's abilities in a certain developmental period. The child will feel fulfilled if we allow him to discover beauty, express himself artistically, create and manipulate materials from his environment.

Purpose of this graduate thesis was to research and compare the success of using drawing techniques (pencil, charcoal, chalk and ink) in 1st and 4th grade. In the research, the success of using each technique was evaluated according to certain norm. The type of research is quantitative and the method is descriptive. The research technique is grading, and the instrument for collecting data is a five-point scale: extremely successful, successful, average, partially unsuccessful, extremely unsuccessful. Student works were evaluated according to the criterion of success in the use of a particular art technique. The arithmetic mean of numerical data obtained from the analysis of student works was calculated according to the stated criteria. The research results show that the 1st grade is more successful than the 4th grade in the use of all drawing techniques that were researched (pencil, charcoal, chalk, ink).

Key words: artistic expression, children's drawing, drawing techniques, developmental stages, visual language

1. UVOD

Likovna umjetnost kao oblik komuniciranja koristi likovni jezik. Osnovnu strukturu likovnog jezika čine likovni elementi i kompozicijski elementi. Likovni elementi se međusobno sastavljaju i sređuju po kompozicijskim elementima. Likovni elementi su: točka, crta, boja, ploha, površina, volumen, prostor. Kompozicijski elementi su: kontrast, harmonija, ritam, ravnoteža, simetrija, asimetrija, proporcija, dominacija i jedinstvo. Kao što se rečenica tvori po sintaktičkim pravilima, tako se likovno djelo gradi po likovnim pravilima i likovnoj sintaksi, odnosno kompozicijskim elementima. Duh, Herzog i Lazar (2016) navode da se „likovna se umjetnost razlikuje od drugih predmeta u obrazovnom sustavu po tome što djeca imaju mogućnost samostalnog stvaralaštva“. Dakle, mogli bismo reći da dječje likovno stvaralaštvo nema granica. U školi se učenici susreću s nastavnim predmetom Likovna kultura. Nastavni plan određuje tjedni broj sati nekog predmeta. Prema HNOS-u, likovna kultura ima jedan sat tjedno, odnosno 35 sati godišnje. Likovno područje može biti crtanje, slikanje, grafika, modeliranje i građenje te dizajn koji obuhvaća sva prethodna područja. U ovom radu naglasak će biti na crtanju. U nastavku, bit će opisan postanak i razvoj crteža te nešto o razvoju likovnog jezika kod djece. Nadalje, bit će opisane i objašnjene crtačke tehnike koje su zastupljene u školama te razvojne faze dječjeg crtanja. Od svih likovnih elemenata najveći će naglasak biti na crti, koja je osnovni likovni element crteža.

Crtež je posebna likovna umjetnost. No crtež je ujedno i sastavni dio drugih likovnih umjetnosti: slikarstva, grafike, kiparstva i arhitekture. Crtačke tehnike dijelimo na suhe i mokre tehnike. Suhe crtačke tehnike su: olovka, srebrenka, ugljen, kreda i kemijska olovka. Mokre crtačke tehnike su: flomaster, tuš-pero, tuš-trska, tuš-drvice, tuš-kist i lavirani tuš. Svaka crtačka tehnika ima drukčije karakteristike i ostavlja drukčiji dojam. Najzastupljenije crtačke tehnike u školi su: olovka, ugljen, kreda, flomaster, tuš-pero, tuš-drvice, tuš-kist i lavirani tuš. Dijete se različitim crtačkim tehnikama likovno izražava i crtanje mu pruža mogućnost da zadovolji svoje potrebe, omogućuje mu da iznese svoj unutarnji svijet, iskustva, emocije, spoznaje, misli. „Cilj i zadaća je svakom djetetu omogućiti obogaćene aktivnosti, poticaje i sadržaje, u kojima dijete može iskazati svoje sposobnosti i razvijati potencijale u likovnom izričaju“ (Balić Šimrak, 2016; str. 7).

„Likovni izraz kod djece javlja se u beskrajno mnogo varijanti, međutim sve se one zasnivaju na određenim i stalnim zakonitostima. Upravo ti oblici izražavanja u toku njihova razvoja smjenjuju se prema nekim funkcionalnim razlozima što djeci omogućuje postupne i slojevite uvide u svijet oko njih, a u skladu su s njihovim unutarnjim svijetom.“ (Belamarić, 1987, str. 9)

2. CRTEŽ – POSEBNA LIKOVNA UMJETNOST

„Kao što je potrebno poznavati pismo – da saznamo sadržaj teksta, tako treba poznavati i izražajne elemente crteža: crtu, točku, mrlju, crtačku teksturu, smjer, veličinu, plohu, ton, volumen i prostor. Crtanje je idealna aktivnost za predočavanje crtežom viđenog vidokruga i onog iznad viđenog, što je plod subjekta i naše nadgradnje objektivne stvarnosti pomoću fantazije. Poznavanje postanka i razvoja crteža omogućuje nam da sagledamo kako je čovjek emocionalno i intelektualno doživljavao svijet oko sebe i što je o njemu znao.“ (Bodulić, 1982, str. 6)

Crtež je posebna likovna umjetnost koja je ujedno i sastavni dio drugih likovnih umjetnosti. Crtež može biti i neposredna priprema za djelo u nekoj drugoj likovnoj tehnici. Najvažniji likovni element crteža je crta ili linija. Materijale ili tehnike crteža dijelimo na suhe i mokre. Svaki materijal ima posebna svojstva. Crta povučena olovkom razlikuje se od one povučene ugljenom. Trag svakog sredstva za crtanje je specifičan, ali je i crta svakog crtača drukčija. Andrašek i sur. (2010) smatraju da crtačke tehnike zauzimaju uvjerljivo prvo mjesto kad je u pitanju redovitost korištenja i upravo je to područje u kojem dijete ostvaruje radove neodoljive ekspresije. Kao i u drugim likovnim umjetnostima, i u crtežu moramo istaknuti posebnu ulogu likovnog materijala. Svojstva određenog materijala pomažu umjetniku da izrazi svoje osjećaje, svoj pogled na svijet, da izrazi svoju maštu i svoju osjetljivost za oblike. Djeca se susreću s crtanjem još od najranijeg djetinjstva. Prvom prilikom kada dijete dođe do olovke i papira, unutrašnji će ga impuls pokrenuti da se i u tome okuša. Neko će vrijeme dijete uživati u samom činu stvaranja tragova, zatim ono počinje istraživati te tragove s obzirom na njihov zamah i snagu linija, kontinuitet i prekid. Stvaranje linija time prerasta u novu sposobnost, sposobnost izražavanja kojom dijete govori o svom viđenju i poimanju svijeta, odnosno odražava doživljaje iz njegove svijesti. Viđenja, poimanja i traganja djece sadržana su u njihovim radovima i time nam postaju dostupna. „Dok neka djeca karakter svojim oblicima daju crtanjem njihovih obrisa i zatim pažljivim crtanjem dijelova i detalja, neka djeca idu obrnutim putem“ (Belamarić, 1987; str. 100).

„Crtanje se ne uči, jer se stvaralački ne može izraziti na osnovi neke „gramatike i pravopisa crtanja“, već na osnovi vlastite slobodne interpretacije.“ (Bodulić, 1982, str. 7)

2.1. POSTANAK I RAZVOJ CRTEŽA

„Prvo što je čovjek, više od 10 000 godina, mogao grafički predočiti bio je crtež. U doba paleolitika, a i kasnije, u neolitiku, čovjek je u stijenu, kost i glinu urezivao likove životinja i ljudi.“ (Bodulić, 1982, str. 9)

Neki crteži na stijenama bili su veliki i do 5 metara, a motivi su bili prizori iz lova. Čovjek je vrlo ostrim predmetima urezivao crtež, a kasnije većinu njih i bojio. Najveću kolekciju crteža, koja potječe iz XV stoljeća, nalazimo u zbirci Jacopa Bellinija. Poznat je po dvije knjige crteža, „Libri di disegno“, koje su za njegove suvremenike bile uzor za školu crtanja. Također, značajne crteže ostavio je i Leonardo da Vinci. Leonardo je iza sebe ostavio najbogatiju zbirku crteža. Njegov crtež često je bio na granici slikanja jer je otkrio mogućnost tonskog modeliranja s izvanrednom mekoćom sfumata (Bodulić, 1982).

„Oni su bili umjetničko djelo, ali istovremeno i otkriće fizičkih svojstava i stvarnog izgleda lica, predmeta i pojava koje je umjetnik crtao. Njegova kreda, srebrenka i pero ocrтали su crtačkom vještinom majstora crtača gotovo zrcalnu, kiruršku i fotografsku sliku objektivne stvarnosti koja ga je okruživala i koju je on okom umjetnika i znanstvenika oblikovao.“ (Bodulić, 1982, str. 11)

Crtež je postao sredstvo sporazumijevanja još u davna vremena. „Čovjek je u davna vremena, dok još nije znao crtati, zamijetio „crteže“ – tragove koje je ostavljala munja parajući bezdane neba. Zamjećivao je i tragove koje je ostavljala vjetrom zanjihana grana na mekanj zemlji ili pijesku. Jureći za životinjama zamjećivao je njihove tragove koje su one ostavljale za sobom, a koje je on uporno slijedio, da bi došao do hrane. Loveći tako upamtio je ne samo njihove tragove, već i oblike životinja koje je lovio“ (Bodulić, 1982; str. 14). Čovjek je u davna vremena počeo otkrivati i materijal za crtanje. Pri crtanju se služio komadićima rude koja je pritiskom ostavljala trag na podlozi. Isto to radio je i ugljenom, koji je dobivao od nagorjela drva. Kasnije se počeo služiti i perom (ptičjim i čeličnim) te kistom i flomasterom. Mogli bismo reći da je crtež ono osnovno i najprirodnije izražajno sredstvo i njime je najlakše neku predodžbu likovno izraziti. Prvi i najosnovniji način likovnog izražavanja u ranom djetinjstvu, pa i u školi je crtež (Himmelrajh, 1959).

3. LIKOVNI JEZIK – RAZVOJ LIKOVNOG JEZIKA KOD DJECE

„Likovni jezik djece omogućuje uvid u događanja u njihovoj svijesti pa njihovo upoznavanje i razumijevanje ima izvanredno značenje za sve koji se bave odgojem i životom djece, za roditelje i odgajatelje, za nastavnike početnih razreda, za pedagoge i psihologe te za psihijatre.“ (Belamarić, 1987, str. 9)

Oblikovanje je naziv za načine interakcije likovnim oblicima kojima pojedinac upotrebljava likovni jezik. Likovni jezik kojem pojedinac govori odražava se kao odnos likovnih elemenata u njegovu likovnom radu, a zastupa dio jezika kojim se služi sredina u kojoj spomenuti pojedinac upotrebljava likovni jezik. Vizualni je jezik skladište vizualnih slika, a crtanje je vidljivi oblik tih slika. Vrlo je važno prepoznati i razumjeti likovni jezik djece jer upravo zbog nerazumijevanja i neprepoznavanja dolazi do pogrešne procjene djece i pojavljuju se neodgovarajuća očekivanja od njih. To može dovesti do povređivanja i blokiranja određenih životnih procesa u djece pa ona postaju manje sposobna za aktivno i stvaralačko sudjelovanje u životu. Djeca kroz likovni rad uglavnom dobivaju pozitivnu potvrdu o vlastitom postignuću, rijetko negativnu kritiku kvalitete rada pa stoga uživaju u mogućnostima daljnjih postignuća u likovnom radu i kreativnosti (Šarančić, 2014). Ako djetetu potvrđivanjem dajemo na znanje o vrijednosti, ljepoti i uspješnosti svakog njegovog likovnog rada to će rezultirati da se dijete osjeća sigurno i slobodno te na taj način može pokrenuti svoje vizije i ideje (Škrabina, 2013). Djetetova sposobnost likovnog izražavanja i stvaranja javlja se kao rezultat individualnog likovnog rada koji pretpostavlja individualna viđenja, poimanja i ideje te pronalaženje i stvaranje vlastitih oblika. Prema tome, likovne stvaralačke sposobnosti razvijaju se ili oslabljuju koliko je pojedinom djetetu dato ili uskraćeno pravo njegove individualnosti. Likovni jezik najmlađe djece osniva se na likovnim simbolima koji svojim oblikom i odnosima izražavaju neku unutrašnju ili vanjsku stvarnost djeteta te emocije koje dijete osjeća. „Umjetnost shvaćamo doživljavajući je, ne samo proučavajući. Kod umjetnosti nije djelatan samo razum, nego i volja, imaginacija i osjećaji“ (Petrač, 2015; str. 39). Herzog (2018) smatra da razvijanje djetetove kreativnosti u osnovnim školama nije samo zadatak predmeta likovne kulture nego svih predmeta. „Sveukupni kurikulum morao bi biti usmjeren na razvoj svakog subjekta u odgoju i obrazovanju, kako u razvijanju njegova znanja i sposobnosti tako i u poticanju njegove kreativnosti na raznim područjima. Poštivanje, oslobađanje, poticanje i razvijanje svih djetetovih sposobnosti preduvjet je kreativnosti s obzirom na njegovu inherentnu kreativnu sposobnost“ (Herzog, 2018; str. 990).

„Prvi likovni znakovi kojima djeca počinju likovnu igru i izražavanje jesu različite linije. To se obično događa oko druge godine, no može se dogoditi i ranije ili kasnije, što ovisi o razvoju pojedinog djeteta te pozitivnom ili negativnom djelovanju okoline na razvoj njegovih likovno-izražajnih sposobnosti.“ (Belamarić, 1987, str. 14)

Prvi i najčešći sadržaj likovnih radova najmlađe djece jest kretanje, a to se najjednostavnije može izraziti linijama. Za djecu kretanje predstavlja neki oblik života i življenja te različitim linijama izražavaju različite aspekte življenja i postojanja. Grgurić-Jakubin (1996) navode „ukoliko je dijete spriječeno da otkriva ljepotu, da se likovno izrazi i manipulira materijalima iz svoje okoline, ono će postati nezadovoljno i to će ga pratiti cijeli život“.

4. CRTAČKE TEHNIKE – ZASTUPLJENE U ŠKOLI

Kao u i drugim likovnim umjetnostima, i u crtežu važnu ulogu igra likovni materijal. Prema materijalima za crtanje postoji podjela na suhe i tekuće (mokre) tehnike. Suhe tehnike su: olovka, srebrenka, ugljen i kreda. Tekuće (mokre) tehnike osobito su prikladne za brzo bilježenje pokreta ljudi ili životinja. U ovim crtačim tehnikama, osim materijala, upotrebljava se i određeni pribor. „Pribor su različita pera, čelična ili ptičja, naoštrena trstika, kistovi“ (Babić, 1978; str. 35). Materijali tekućih (mokrkih) tehnika su različiti tuševi, tinta ili boja. Razlike među pojedinim materijalima su razlike u boji, koja može biti crna, siva, smeđa ili neka druga, ali i razlike u obilježju crte, odnosno traga što ga ostavlja određeni pribor. Crtež je najčešće jednobojan, no postoji i obojeni ili kolorirani crtež, koji je kao neki prijelaz prema slikarstvu. Mokre tehnike su: tuš-drvice, tuš-trska, tuš-pero, tuš-kist i lavirani tuš. Crtačke tehnike najzastupljenije u školi su: olovka, kreda, ugljen, flomaster, tuš-pero, tuš-drvice, tuš-kist i lavirani tuš. Učenici su u školama uglavnom najviše upoznati s olovkom, a najmanje s tušem. Prema Novaković i Tomljenović (2015), glavne karakteristike poticajnog okruženja za djecu su funkcionalan i estetski oblikovan prostor, bogatstvo i raznolikost materijala kojima su djeca okružena, organizacija prostora i suradnja djece.

4.1. OLOVKA

„Olovka je crtače sredstvo koje omogućuje veliko bogatstvo izraza linijom. Ostavlja suhi sivi trag. Crta olovkom može biti oštra poput oštrice noža, a može biti i meka kao nit vune. Samo olovka omogućuje crtu koja s jedne strane može biti meka, a s druge strane oštra. Trag olovke uvijek je sive boje, svjetlije ili tamnije.“ (Tanay, 1990, str. 47)

Olovka je načinjena od mješavina grafita i gline i oblikuje se u valjkaste štapiće ili „mine“. Danas su obložene drvetom. Olovka omogućuje crtaču postizanje bogate skale tonova od svijetlosivih do crnih. Prije se koristila „srebrnka“, koja ima slične osobine kao i grafitna olovka, ali s još nježnijom skalom tonova. S obzirom na tvrdoću, olovke dijelimo u 3 osnovne skupine: tvrde, srednje tvrde i mekane olovke. Tvrde olovke su označene slovima H (od H do 9 H). Veći broj ispred oznake pokazuje veću tvrdoću. „Tvrdoća ili mekoća u olovci postignuta je određenim omjerom smjese grafita i gline. Ako ima više grafita, olovka je mekanija i ostavlja masniji i tamniji trag, a ako ima više gline, olovka je tvrđa i ostavlja tanji i svjetliji trag“ (Jakubin, 1989; str. 84).

Tvrde olovke idealne su za izvlačenje oštih, finih i preciznih linija jer se njima može izraziti svaki, pa i najmanji detalj. Najviše se koriste za geometrijske, deskriptivne, tehničke i arhitektonske crteže te su najprikladnije za prikazivanje onih situacija u kojima je potrebna savršena matematička točnost i preciznost. Kad radimo tvrdim olovkama, treba posebno paziti na pritisak olovke na papir. Pritisak ne smije biti ni prejak ni preslab. Ako je pritisak prejak, zbog tvrdoće olovke dolazi do oštećenja papira, a ako je preslab, onda je crtež bljedunjav. S druge strane, mekanije olovke se najčešće koriste u slobodnom likovnom izrazu i umjetničkom oblikovanju. Za crtanje su mnogo pogodnije mekane vrste olovaka. „One mogu dati više likovnih vrijednosti i bogatiji likovni izraz, što se očituje u variranju svijetlih i tamnih, tankih i debelih crta, u mogućnosti toniranja i sjenčanja, a time u mekom i toplom karakteru crteža“ (Jakubin, 1989; str. 85). Mekane olovke označene su slovima B (B – 7 B). Veći broj ispred oznake pokazuje i veću mekoću. Ovisno o pritisku ruke na olovku i papir te položaju olovke uz podlogu, dobivamo različite poteze. Ako jače pritisnemo olovku, potez će biti tamniji, a ako slabije pritisnemo, potez će biti svjetliji. Ako postavimo olovku na papir okomitije, dobivamo tanju liniju, a ako postavimo polegnutije, dobivamo poteze kojima možemo sjenčati. Tako možemo postići čitavu skalu tonova. „Olovka je pogodna da se njome postigne vrlo velik broj crta različite svjetline, što obogaćuje dječji izraz“ (Tanay, 1990; str. 47). Olovka općenito ima široku skalu tonova; od blijedog sivila može gradirati nijansu do duboke crnine. „Ukusno sjenčanje olovkom se postiže diskretnim pravicima ili oblim linijama polaganim u istom smjeru u kome je postavljena ploha“ (Himmelrajh, 1959; str. 40).

Što se tiče brisanja gumicom, učenike bi trebalo uputiti neka nastoje ne upotrebljavati gumicu za brisanje. Ako neki potez povuku pogrešno, umjesto brisanja, bolje je povući drugi, treći potez. Na taj se način dobiva linearna zanimljivost oblika, svježina i spontanost izraza. Olovkom se najčešće crta u školama, no ona je najteže sredstvo za crtačko izražavanje.

Slika 1. Jean-Auguste-Dominique Ingres: Portret lorda Granthama, 1816., olovka

4.2. KREDA

Kreda je crtački instrument koji svojom strukturom povezuje olovku i ugljen. Nezašiljena ostavlja trag kao ugljen, prašan i maglen, a zašiljena iscrtava obrise predmeta jasno i oštro poput olovke. Kreda za crtanje pravi se od pigmenta, najčešće crvenoga, smeđeg ili crnog, koji se miješa s određenom količinom fine gline, oblikuje u valjčice i suši. Kreda bolje od ugljena prijanja na papir, ne praši se te može poslužiti za crtanje studije ljudskog tijela ili bilo koji drugi motiv. Slikarske krede najčešće se proizvode u obliku štapića kvadratičnog ili kružnog presjeka. Krede se razlikuju po svojoj tvrdoći, a razlikujemo srednje i meke stupnjeve tvrdoće. Podloge na kojima možemo crtati kredom jesu školska ploča, papir, zid, asfalt.

„Ovisno o pritisku ruke, položaju krede uz papir i vrstama papira (glatkima i hrapavima) nastaje niz grafičkih vrijednosti i tonskih gradacija linije i plohe. I kreda, kao i olovka, razlikuje se po svojoj tvrdoći, pa tako postoje srednji i meki stupnjevi tvrdoće.“ (Jakubin, 1989, str. 85)

Kreda se veoma lagano može razmazivati po papiru, čime se postižu fine nijanse između svjetla i tame. Crteži kredom moraju se po završetku fiksirati tekućim fiksativom zbog njene prašnjave strukture, isto kao i kod ugljena. Kod crtanja, kreda se lagano lomi, ali tako, naime, kreda mijenja svoj oblik i stvaraju se novi oštri bridovi koji omogućavaju izvlačenje finih tankih linija. Odlomljeni komadići također se mogu iskoristiti za izvlačenje širokih površina različitog tonaliteta tako da taj odlomljeni komadić prislonimo cijelom svojom površinom uz papir. Za razliku od crteža olovkom, za koje se mogu uzimati i mali formati, za rad kredom treba uzimati veće formate. Najpogodniji papir za crtanje kredom je pak – papir, lagano prima trag krede i kod fiksiranja nema opasnosti da se nabora.

Slika 2. Francisco de Goya: Angel's head, 1772., kreda

4.3. UGLJEN

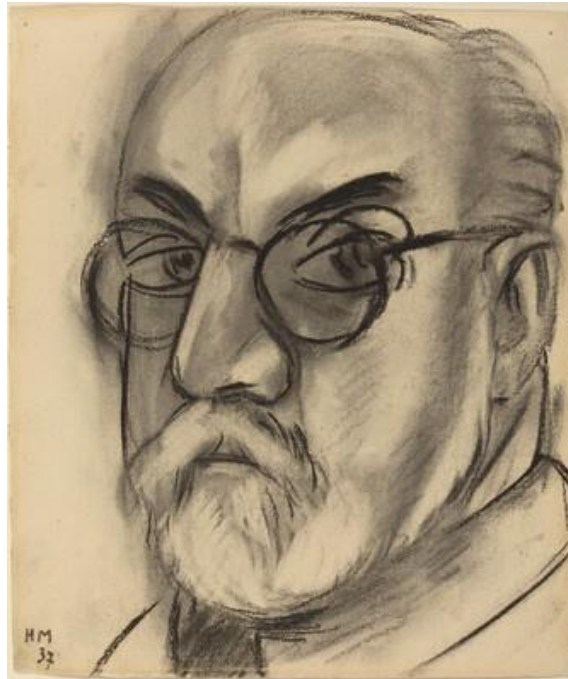
„Ugljen je jedan od najstarijih crtačkih materijala. Star je koliko je staro ljudsko poznavanje vatre. Ostacima sagorjelog drveta prehistorijski crtači su crtali životinje i ljudske likove na stijenama špilja. Ugljen se razlikuje od olovke po tome što je mekši i što ostavlja trag prašan i maglen.“ (Peić, 1990, str. 23)

Ugljen za crtanje dobiva se suhom destilacijom lipovog ili nekog drugog mekog drveta. Trag ugljena je mekan, a baršunastu skalnu tonova omogućuje ugljeni prah koji se zadrži na papiru. Upravo zbog toga ugljen je vrlo fino crtačko sredstvo te se zbog svoje mekoće i mogućnosti postizanja raznih sivih tonova uspješno koristi u crtanju djece svih godišta.

„Osnovna je karakteristika ugljena izvanredna mekoća, koju uvjetuje prašnjava struktura materijala. Njome se mogu izvlačiti crte različite debljine i intenziteta i polagati plohe različitih tonskih vrijednosti, od blijedog sivila do dubokih tamnosivih tonova.“ (Jakubin, 1989, str. 86)

Sjenčanje ugljenom izvodi se trljanjem, razbrisavanjem i izbrisavanjem. Mekoća ugljena omogućuje bilježenje vibracija ruke, svaki pokret i drhtaj, ali se njegovom mekoćom gube pojedinosti, detalji i oštrina crteža koju postižemo olovkom. Ako nam je cilj postići crtačku jasnoću, tada crtamo šiljkom ugljena. Na taj način upotrebljavamo liniju kao vidljivi crtački element. Jakubin (1989) navodi ako želimo da nam crtež ima niz tonskih vrijednosti plohe, atmosferu, mekoću i baršunastu površinu, tada se treba usmjeriti na prah ugljena, koji će sipiti po papiru iz ugljena položenog na podlogu svojom širinom odnosno debljinom ugljenog štapića. Gotove crteže treba odmah fiksirati tekućim fiksativom. Kao podloga za crteže ugljenom upotrebljavaju se hrapavije vrste bijelog ili toniranog papira, pogodan je i pak-papir, novinski papir i akvarel-papir. Ne preporučuje se brisanje ugljena, za razblaživanje tonova ili razmazivanje ugljena po papiru te skidanje suvišnog praha sa crteža upotrebljava se flannelska krpica ili vata. Flannelskom krpicom također možemo postizati razne sive tonove.

„Ugljenom treba najviše raditi kroki. Kad djeca počnu crtati po modelu i u prirodi, ugallj će ih u tome osloboditi daleko više nego olovka. Krokirati znači svježe povlačiti jasne poteze bez neke bojažljivosti i oklijevanja, a bez namjere da se objekt kopira u sitnice. Krokira se u težnji da se od zapaženog objekta zabilježi samo ono bitno, ono što govori o stavu i kretnji, o građi i općem učinku modela na promatrača.“ (Himelrajh, 1959, str. 41)

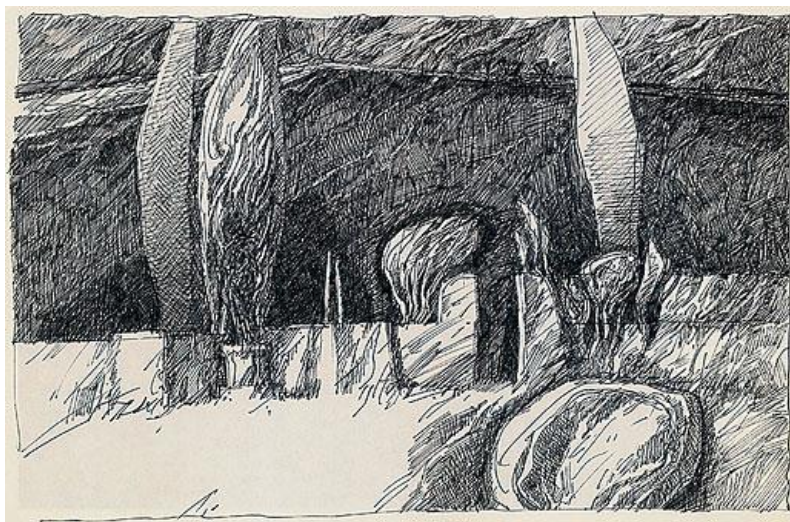
Slika 3. Henri Matisse: Autoportret, 1937., ugljen

4.4. FLOMASTER

Flomastere ubrajamo pod mokre crtačke tehnike. Za razliku od kemijskih olovaka, flomasteri se proizvode u svim bojama i raznim nijansama. Flomasterima se može izražavati linearno i plošno. Flomasterima proizvodimo crte, ali ako ih gusto nanižemo dobit ćemo plohu. Vrlo je važno upozoriti djecu kako se mogu plošno izražavati samo na manjim oblicima. U suprotnome, ako flomasterima rade na velikim plohama, to može postati mučenje i za flomaster i za onog koji ga drži. Jakubin (1989) tvrdi da su crte izvučene flomasterom iste debljine i istog intenziteta, tj. flomasterom određene debljine ne mogu se izvlačiti linije različitih debljina i različitih tonskih vrijednosti. Dakle, flomaster bez obzira na pritisak daje uvijek liniju jednake debljine. Stoga, ako želimo dobiti crte različite po karakteru koristit ćemo flomastere različitih debljina. S obzirom na širinu, široki flomasteri vrlo su pogodni za ispunjavanje ploha ili za ispunjavanje većih natpisa, plakata, itd. Stoga se često zovu plakatni flomasteri. Postoje dvije vrste flomastera: „normal“ i „permanent“ flomasteri. „Normal“ flomasteri ili akvarelski flomasteri topivi su u vodi pa se s njima ne mogu postizati akvarelski utisci. S njima se može uz pomoć vode i kista lavirati crtež, koji će time dobiti neke akvarelske karakteristike.

S druge strane, „permanent“ flomasteri su postojani, netopivi u vodi te se s njima ne mogu postizati akvarelski utisci. Nakon upotrebe, flomastere treba odmah zatvoriti jer vrlo brzo isparavaju i time se suše. Flomasteri posjeduju i određenu transparentnost i upravo zbog toga ih se može bojati jedne preko drugih. Upravo zbog te transparentnosti na bijeloj podlozi djeluju vedro i prozračno. Nažalost, nisu postojani na svjetlost. Prikladan papir za flomastere je gladak papir. Flomastere je moguće kombinirati s drugim tehnikama, primjerice akvarelom ili kolažem. Flomasterima se potiče razvoj fine motorike šake i prstiju te razvoj koordinacije oko – ruka.

„Njihova je osnovna manjkavost što pod utjecajem svjetla relativno brzo izblijede, tako da crtež kroz nekoliko godina stalnog izlaganja svjetlu nestane.“ (Jakubin, 1989, str. 89)

Slika 4. Tihomir Lončar: Crtež VIII, 1987., flomaster

4.5. TUŠ-PERO

„Redis-pera ima raznih debljina od 0,5 do 4 mm. Na svom dršku imaju pločicu u obliku kružića, a koja stoji pod blagim kutom sa osi pera. Od povlačenja redis-pera se očekuje svuda jednako debela crta, a to se postiže samo pravilnim držanjem pera, da cijela pločica prianja uz papir, tj. da držalo ne izvrćemo ni desno ni lijevo i da ga ne osovljujemo ili priklanjamo papiru više nego što pločica zahtijeva.“ (Himelrajh, 1959, str. 48)

Pod perom podrazumijevamo crtačku tehniku izvedenu metalnim perom ili perom ptičjeg podrijetla. Mogli bismo reći da se metalno pero danas mnogo više upotrebljava nego ptičje pero. Za razliku od ptičjih, metalna pera ostavljaju oštar i jasan trag. Crteži izrađeni metalnim perima djeluju čvrsto, oštro, jasno, kristalno čisto te su puni crtačke napetosti i kontrasta.

Pero se vuče po papiru uglavnom slijeva nadesno i odozgo prema dolje. Metalno pero je idealno za najtankoćutnije crtače jer se njima postižu najfinije crte. Osnovne izražajne mogućnosti pera su točka i crta. Tim se likovnim elementima mogu izraziti strukture i teksture različitih materijala. Osnovni materijal u crtanju perom je najčešće crni tuš. Svojim sjajnim crnim učinkom fino djeluje bilo na bijelom ili na toniranom papiru, bilo da je povučen tankim perom ili najdebljim kistom.

Drugi materijali kojima možemo crtati perom su: tuševi u boji, tinta, sepija (crvenosmeđa boja koja se dobiva od sipe), orahovo močilo (tzv. „bajc“ koji se prodaje u više boja) itd. „Smeđi (sepia) tuš je diskretniji u svom učinku i crtež rađen smeđim tušem neka se ne opterećuje dopunjavanjem bojama. Crtež sepia tušem djeluje plemenito, pomalo starinski i uvodi djecu u svijet finih, suspregnutih i vrijednih grafičkih ostvarenja“ (Himmelrajh, 1959; str. 46). Bajc – boje (stolarske boje u prahu za dodavanje tona drvetu) jeftini su nadomjestak za tuševe u bojama. Najčešće se upotrebljava smeđi orahov bajc. Kao podloga za crtanje služe finije vrste glatkog papira, koje ne smiju previše upijati tekućinu kojom se crta. Razlikujemo crtanje tankim perom, redis-perom i gušćim perom.

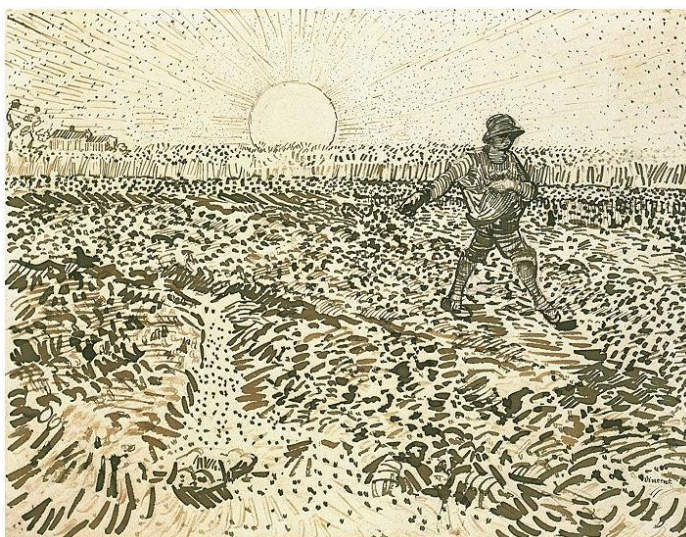
Tankim perom se najčešće izvode crteži tušem. Takav crtež je vrlo sitan, pedantan i detaljan. U radu s manjom djecom ne bi trebalo forsirati tu tehniku jer se djeca tankim perom ne mogu dosta brzo izraziti, postaju nestrpljiva, umore se te pribjegavaju uznemirenim, neurednim linijama koje se međusobno poništavaju. Redis-perom i tušem su se prije u školama radili crteži većinom dekorativnog karaktera. Korištenjem redis-pera dobivaju se vrlo izdiferencirane crte, dinamične i snažne u ritmu, čas tanašne, čas jače ili sasvim debele. Djeca će najbolje upoznati osobine redis-pera ako vuku držalo k sebi, nikad gurajući ga od sebe. Crteži izvedeni gušćim perom su izuzetno profinjeni i učenici oduševljeno prihvaćaju tu tehniku.

Slika 5. Rembrandt: Lion Resting, 1652., tuš-pero

4.6. TUŠ-DRVCE

Osnovna karakteristika drvca za crtanje je krutost. Kada govorimo o određenom priboru, tada moramo poštovati njegovu karakterističnu osobinu, koju daje samo to sredstvo i nijedno drugo. Sukladno tome, ta će krutost dati karakterističan likovni zvuk, svojstven samo zašiljenom drvцу. Drvcem dobivamo čiste, snažne, čvrste i grube poteze. Drvce ne može na sebi dugo zadržavati tekućinu kojom crtamo (npr. tuš), stoga su potezi uglavnom kratki, snažni i sočni. „Kad na njima ponestaje tekućine, onda potezi postaju blaži, prozračniji i svjetliji. To pridonosi bogatstvu likovnog izraza koje se očituje u nijansiranju linije od potpuno crne do finih svjetlijih tonova“ (Jakubin, 1989; str. 91). Podloga za crtanje drvцем su glatki papiri, koji ne upijaju tekućinu kojom se crta. Tehnika tuš-drvce je zbog svoje jednostavne upotrebe pogodna za početno upoznavanje djece s tušem. Tehnika vrlo slična ovoj je tuš-trska; potezi su također kratki, čvrsti, čisti.

Slika 6. Vincent Van Gogh: Sijač, 1888., tuš-drvce

4.7. TUŠ-KIST

Kistom umočenim u tuš ili neku drugu tekućinu za crtanje mogu se izvlačiti razne linije, od vrlo tankih do vrlo debelih linija. Tanku, mekanu, nježnu i elastičnu liniju dobit ćemo ako prilikom crtanja kist jedva dodiruje podlogu, a ako želimo dobiti deblju, puniju liniju, tada kist trebamo jače pritisnuti o podlogu. Ako nam prilikom crtanja kist postane suh i prozračan, tada se na crtežu odaje struktura samoga kista. Nadalje, ako se kistove dlačice razdvoje, na crtežu će se u jednome potezu pojaviti veći broj debljih i tanjih linija te će se pomoću njih izdvojiti posebni linearni efekti koji će doprinijeti crtačku draž. Kombinacije različitih linearnih i plošnih vrijednosti osnovne su i bitne karakteristike crtanja kistom. Kistom se može koristiti čitava skala poteza, od najdebljih do najtanjih. Deblji potezi postižu se jačim pritiskom na kist, a tanji se rade samim vrškom kista.

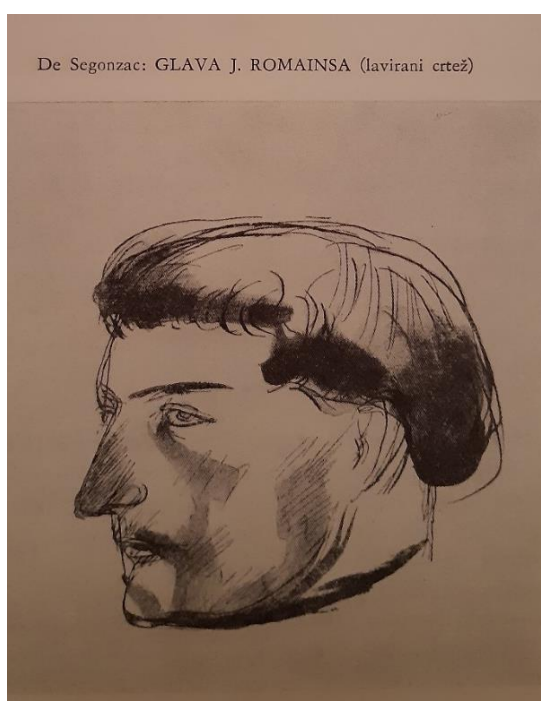

Slika 7. Bonnard: Pijetao, tuš-kist

4.8. LAVIRANI TUŠ

„Ako se na čistom linearnom crtežu perom ili kistom želi ostvariti privid plastičnosti oblika i tonske vrijednosti crteža upotrebljavaju se tuš ili boja razrijeđeni vodom, koji se na podlogu nanose akvarel-kistom. Takav se postupak zove lavirani tuš. Crtež nastao na takav način nazivamo lavirani crtež ili lavis.“ (Jakubin, 1989, str. 93)

Lavirani tuš je postupak kod kojeg se upotrebljava tuš ili boja razrijeđena vodom, koji se na podlogu nanese akvarel-kistom. Crtež laviran crnom bojom naziva se grisaille, a crtež laviran smeđom bojom naziva se sepija. Lavirani crteži povezuju crtanje i slikanje i time se približavamo akvarelskim ostvarenjima jer lavirani crtež posjeduje karakterističnu akvarelsku svježinu i prozračnost. Tehnikom laviranog tuša možemo postići svjetlosne vrijednosti. Izvodi se bilo kojim pomagalom koje ćemo birati prema motivu i prema individualnim sklonostima djece (drvce, pero, tanki ili debeli kist). Potom izvedemo osnovni crtež i kojem zabilježimo najjače, najmarkantnije linije i potpuno tamne sjene crnim tušem. Kad smo to napravili, uzmemo kap tuša i razrijedimo je u zdjelici s vodom. Tim postupkom dobit ćemo sivi ton tuša, kojim prelazimo plohamama sva ona manje osjenčana i manje uočljiva područja od onih koje smo u prvoj fazi sasvim crno zabilježili tušem. Tehnikom laviranog tuša ostvaruje se privid trodimenzionalnosti oblika ili tonske vrijednosti crteža. Rad laviranim tušem može nastati na suhoj ili mokroj podlozi.

Slika 8. De Segonzac: Glava J. Romainsa, lavirani tuš

5. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG CRTANJA

„Razvoj osnovnih sposobnosti likovnog izražavanja najmlađe djece teče određenim, moglo bi se reći programiranim slijedom. Svaka razvojna faza organski izrasta, tj. nastavlja se na prethodnu.“ (Belamarić, 1987, str. 25)

Prema Grgurić-Jakubin (1996) u razvitku djetetova likovnog izražavanja istodobno teče nekoliko procesa sazrijevanja i učenja:

- razvitak psihomotorike ruke, šake, prstiju i ovladavanje instrumentom rada (olovkom, kistom)
- spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj
- razvitak potreba i sposobnosti prikazivanja okoline i to od simbolizacije, preko prikazivanja onoga što dijete „zna“ o okolini (intelektualni realizam) pa do prikazivanja onoga što stvarno objektivno može vidjeti u okolini (vizualni realizam)

„Tijekom razvoja javljaju se određene karakteristike u dječjim crtežima kao što su transparentnost, dinamičnost, prevaljivanje i cjelovitost. Faze su orijentacijske i ne pojavljuju se kod svakog djeteta u istom vremenskom razdoblju“ (Herceg, Rončević i Karlavaris; 2010, str.92).

Pojedine razvojne faze mogu u pojedine djece trajati različito dugo. Grgurić i Jakubin (1996) navode da u većini periodizacija dječjeg likovnog izražavanja možemo uočiti osnovni Linquetov model, gdje su navedene tri osnovne faze:

- faza šaranja, kao početak likovnog izražavanja
- faza dječjeg, odnosno intelektualnog realizma, kao početak namjernog prikazivanja
- faza vizualnog realizma- napuštanje dječjeg realizma, propadanje dječjeg crteža (Piaget, 1975).

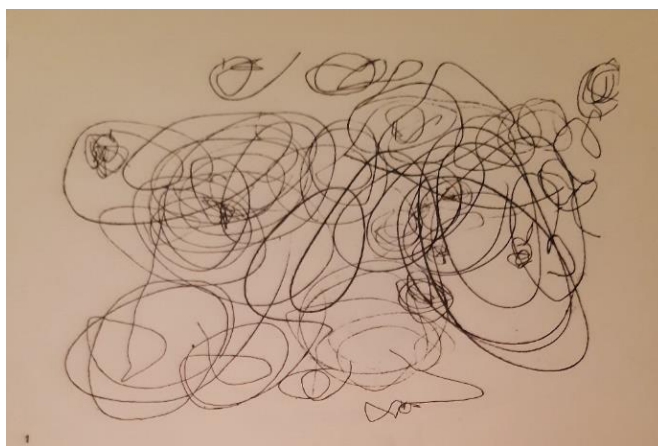
Prema H. Readu (1945), razlikuju se tri razvojna stupnja u likovnom izražavanju, koji su usko povezani s općim razvojem djeteta. Prvi stupanj traje do sedme godine, drugi od sedme do četrnaeste i treći od četrnaeste do dvadesete. U prvom stupnju dijete upoznaje stvarnost i svijet oko sebe. U drugom stupnju, dijete promatra svijet oko sebe s velikim interesom i zanimanjem te stječe sve složenije likovne spoznaje. U trećem stupnju dijete počinje shvaćati likovne vrijednosti, likovne sustave i pravce u umjetnosti. Uz individualne specifičnosti i posebnosti u likovnom izrazu, put svakog pojedinca kreće od faze šaranja, preko pojave prvih organiziranih oblika, spontane likovne aktivnosti i složenih simbola, sve do vizualnog realizma. Već u prvoj godini života dijete pokazuje urođenu znatiželju koja ga tjera na istraživanje i otkrivanje neobičnog, drugačijeg, novog, čudnog - eksperimentiranjem, baratanjem, preuređivanjem stvari i njihovih odnosa. Znatiželja je prirodna karakteristika sve djece koja su normalno i zdravo razvijena i dobivaju osjećaj sigurnosti koji proizlazi iz roditeljske ljubavi i brige (Čudina- Obradović, 1990). Tijekom razvoja javljaju se određene značajke u dječjim crtežima kao što su transparentnost, fluidnost, prostornost i cjelovitost. Faze se ne pojavljuju se kod svakog djeteta u istom vremenskom periodu.

5.1. FAZA ŠARANJA

„Dijete se nakon navršene druge godine života može igrati i crtačkim priborom. Kada zamijeti da olovka, kreda ili ugljen ostavljaju trag na podlozi, želi taj trag ponoviti. Motorička aktivnost, pokret ruke i grafički učinak ga iznenađuje, veseli i potiče. Te prve šare su velike i često usmjerene u srodnom pravcu.“ (Bodulić, 1982, str. 29)

U tim prvim šarama uvijek je prisutan krug te je nemoguće naći pravokutnik ili neki drugi složeniji lik. Anatomska građa ruke uvjetuje crtanje kruga kao prvog mogućeg pokretanja ruke u zglobovima ramena i lakta istovremeno. Faza šaranja traje do 4. godine i u toj fazi prevladava psihomotorički i osjetilni djetetov doživljaj i užitak pri povlačenju linija. Pokušaj prikazivanja okoline dolazi na kraju te faze kao „slučajno postignut crtež“ ili faza „slučajnog realizma“. Šaranja je u početku isključivo motorička aktivnost, bez svjesnog htijenja da se nešto konkretno prikaže. Dijete je šaranjem sposobno svladati određene crtačke grafičke elemente: crtu, mrlju i točku te u njima počinje uočavati sličnost s prethodno viđenim objektom. U neposrednom životnom okruženju dijete može vrlo lako uočiti asocijaciju na sličnosti izvedene šare. Tako će dijete u svojim prvim nacrtanim krugovima vidjeti loptu, ali i neke predmete koji nemaju kružni oblik. Ovdje je najvažnije to što će dijete imenovati šaru.

Upravo to je za dijete najbitnije jer se uz čin paralelno pojavljuje i misao. Važno je da svako dijete šara od najranijeg djetinjstva zato da pokrene misao, da je zadrži i razvija. Očito je da je slučajni crtež prisutan u sve djece, kao prvi korak u razvoju njihove mogućnosti da kontroliraju olovku i da njome ostavljaju trag ondje gdje to žele.

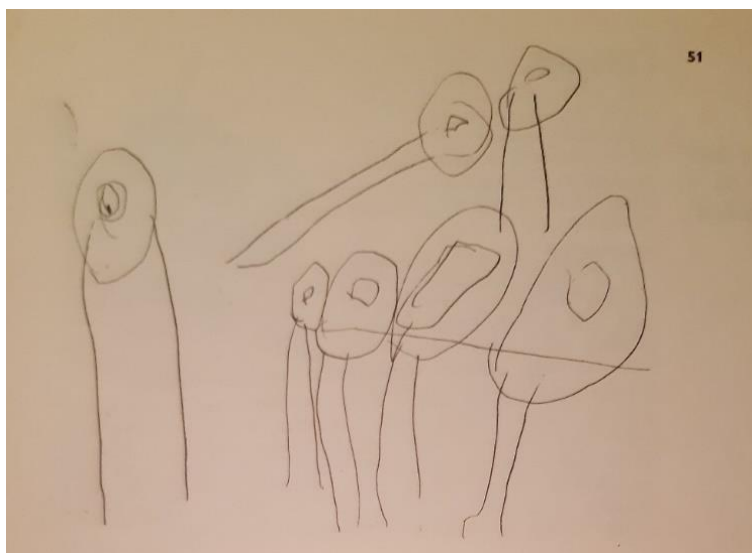
Slika 9. Faza šaranja

5.2. FAZA PREDSCHEME I SCHEME

„Naročito je interesantno pratiti razvoj prikazivanja životinje i stabla. Glava gotovo svake životinje koju dijete crta je zapravo glava čovjeka, a ruke i noge su samo crte, kao i pri crtanju ljudskog lika. Crtanje stabla se najprije pojavljuje kao nevjesto nacrtana grana. Kasnije se ističe debljina stabla i razigranost krošnje, a i tekstura kore drveta.“ (Bodulić, 1982, str. 30)

Lik nacrtanog čovjeka u početku je samo krug u kojem su zabilježeni neki dijelovi lica (najprije oči), a onda se na taj krug nadovezuju ruke i noge. Dijete najprije počinje crtati glavu, ruke i noge, a ne trup zato što dijete najprije zapaža dinamične dijelove. Trup je manje pomičan, a ruke i dijelovi lica (naročito oči i usta) su stalno u pokretu i upravo zbog toga ih dijete prije upamti. Prema Boduliću (1982) na dječja osjetila spontano naviru svjetlo, zvuk i pokret. Dijete krug svrstava sve što sačinjava čovjeka, dakle i trup, pa onda taj crtež postaje predshema za shematsko crtanje ljudskog lika. Nama taj krug izgleda kao glava. To što je dijete nacrtalo je simbol, pojam čovjeka, stoga ovakvo dječje prikazivanje nazivamo i pojmovnim crtanjem.

Dijete će brže prijeći iz simboličkog crtanja na bogatije prikazivanje likova ako češće crta. Tako se dijete misaono obogaćuje. Nakon faze šaranja i faze predsheme i sheme, dječji crtež ulazi u realističnu fazu ili stupanj oblika i pojava (fizioplastični crtež). Ova zadnja faza može se nazvati i faza realističnijeg prikazivanja, jer je dječji izraz još dosta daleko od pravog realizma i prema Luquetu odgovara stadiju vizualnog realizma.

Slika 10. Prikaz čovjeka u fazi predsheme i sheme

5.3. FAZA REALISTIČNIJEG PRIKAZIVANJA

Dijete je u stanju pojmovno upotpuniti ljudski lik i druge likove na temelju bogatog vizualnog iskustva. Dijete će ih sada udruživati s nekim ili nečim te će početi pričati crtežom. Ono će moći uspostavljati vezu između lika čovjeka, kuće, puta, stabla, životinje, polja i sunca. Upravo tako će taj crtež iz faze nabiranja (enumeracije) postupno prijeći u likovno pričanje – fazu oblika i pojava (fazu naracije). Dječji likovni izraz će u dobi od 3. do 8. godine života biti nepotpuno, nepromišljeno i puno neistina. Dijete u ovoj fazi crta više srcem nego umom. Dijete će nakon navršene osme godine života imati sve više vizualnih iskustava, znanja i sposobnosti te će njegova predodžba i likovni izraz biti uvjerljiviji i potpuniji. Drugim riječima, svi sadržaji bit će povezani u jedinstvenu cjelinu.

G. H. Luquet je razvojne faze dječjeg likovnog izražavanja podijelio na četiri faze:

- Faza slučajnog realizma
- Faza neuspjelog realizma
- Faza intelektualnog realizma
- Faza vizualnog realizma.

„Njegova podjela je najprihvatljivija jer je sve što dijete likovno oblikuje stvarno i njegov, dječji realizam. Dijete polazi u izrazu od sebe, ne oslanja se na druge, a to je najbitnije i to treba poticati“ (Bodulić, 1982; str. 31). Slučajni realizam bi odgovarao crtanju šarama, neuspjeli realizam crtanju predsheme i sheme ljudskog lika te drugih sadržaja. Intelektualni realizam odražava se u bogatstvu sadržaja crteža, posebice u narativnoj fazi kada dijete međusobno povezuje sadržaje crteža. Vizualni realizam počinje kada dijete na osnovi vlastitih vizualnih iskustava uvjerljivo likovno oblikuje, a ne na osnovi uobičajenog arhajskog dječjeg mišljenja i skromnog znanja.).

Slika 11. Faza realističnijeg prikazivanja

6. LIKOVNE OSOBINE DJEČJEG CRTEŽA

„Prvo što zamjećujemo kod djece jest nedovoljna realna uvjerljivost, arhaičnost i simbolično pojmovno crtanje. Slične pojave nalazimo i kod crteža koji su stari i do nekoliko tisuća godina.“
(Bodulić, 1982, str. 33)

Upravo ovi navedeni elementi su ono što je prisutno u dječjem crtanju, a pratilo je čovjeka u njegovu izražavanju. Djeca uvijek rukom izvlače crtu. Te prve crte su samo pokazatelj motoričke pokretnosti ruke, koja zahvaljujući kuglastoj čašici zgloba ruke, može biti zaobljena i može se zatvarati u krug. Sve te crte su u početku zapanjujuće, vođene samo okom, prilikom crtanja dijete osjeća oduševljenje i radost. One variraju i u debljini. Učinak postaje bogatiji i potpuniji ako dijete mijenja crtačka sredstva i materijale te cijela igra postaje za njega zanimljivija. (Bodulić, 1982). Mogli bismo reći da su crta i smjer izražajni elementi dječjeg crteža. Također, u dječjem crtežu je od velike važnosti i tekstura. Djetetova želja i potreba da sve predmete dodiruje i hvata je prirodna. Dijete na taj način može taktilno osjetiti osobine površina različitih materijala od kojih su načinjeni razni predmeti. Tako dijete spoznaje hrapavost, glatkoću, bodljikavost, šupljikavost, ljepljivost itd. Dijete katkad poželi nacrtati sva ova iskustva koja je taktilno osjetilo na površini materijala. Na primjer, crtajući psa dijete po njegovom tijelu ponavlja niz crta u raznim smjerovima kojima želi označiti njegovu mekoću krzna – teksturu. Prilikom crtanja stabla, dijete želi nacrtati i hrapavost kore debla, stoga izvlači crte ili gomila točke i mrlje kojima želi prikazati teksturu, a to je prirodna osobina kore debla stabla. (Bodulić, 1982).

Što se tiče oblika u dječjem crtežu, oblici se pri crtanju uvijek očituju crtom, točkom, mrljom, crtačkom teksturom i tonom. Djeca ne stavljaju u prvi plan oblik predmeta, lica i pojava, što je naročito prisutno kod male djece. Ona jednostavno primaju sve što im nenadano dolazi na osjetila: zvuk, pokret, glas, svjetlo, boju, oblik. Dijete može crtati sve ove pojave u početnoj fazi crtanja i kasnije. Neke od njih su oblikom poprilično apstraktne, stoga će se dijete poslužiti simbolima, a kasnije i alegorijama. Također, dijete zapaža i sve ono što je unutar konture oblika i želi sve to nacrtati. Upravo takvi detalji obogaćuju crtež. Sve što dijete crta predloženo je oblicima i oni preko dojmljivih elemenata crtanja odražavaju sve što žele likovno izraziti.

Djecu bi trebalo češće pohvaliti jer ih to motivira za daljnji rad. Djeca su iznimno motivirana za daljnja postignuća kada dobiju pohvale i pozitivne potvrde o vlastitom postignuću. Stoga treba izbjegavati negativne kritike jer ne utječu dobro na kreativnost i samopouzdanje djece. Također, djeci treba omogućiti dovoljno vremena za završetak likovnog rada.

7. CRTA – OSNOVNA SVOJSTVA

Kad bismo definirali crtu, matematičkim jezikom bismo crtu (ili liniju) definirali kao skup točkica u ravnini. To jest istina i u to se možemo uvjeriti tako da gusto nižemo točke poredane jedne uz drugu, tako bismo dobili crtu. Također, istina je i da će gruda snijega koju zakotrljamo po snježnoj površini za sobom ostaviti trag koji ćemo iščitati kao crtu. Isto tako je i na papiru, crta je trag koji je ostavila točka koja je otišla u šetnju, na taj način ćemo djeci najlakše objasniti definiciju crte ili linije. Da bismo što vjernije prikazali svoj način gledanja na svijet, crtom se služimo kao nekom vrstom apstrakcije. Dakle, crta u prirodi ne postoji. Jednostavno rečeno, crta je trag što ga neko sredstvo za crtanje ostavlja na podlozi. Crte su vrlo raznovrsne i različite ovisno o tom sredstvu i o načinu gledanja. One mogu biti tanje ili deblje, promjenljive debljine u svom toku, mogu biti neprekinute ili kontinuirane, ravne ili zakrivljene itd.

Crta je i osnovni likovni element crteža i njome možemo oblikovati na plohi i u prostoru. Osnovna svojstva ili osobine crte su: tok, karakter i značenje. Crte su po svom toku ravne i krivulje svih vrsta i smjerova. One mogu u svom kretanju biti otvorene i zatvorene. Crte po karakteru mogu biti tanke, debele, dugačke, kratke, oštre, isprekidane, kontinuirane, izlomljene, jednolične, nejednolične, prozirne, guste itd. Crte po značenju dijelimo na strukturne, konturne (obrisne) i teksturne crte. Prema Jakubinu (1989), crta može najizrazitije od svih likovnih elemenata izraziti puls, karakter, temperament i emocionalna stanja osobe koja crta.

Što se tiče simbolike crta i psihološkom djelovanju, svaka crta djeluje drugačije i izaziva različite osjećaje. „Vodoravna crta djeluje mirno, opušteno, statično pa i simbolizira mir, opuštanje, smrt, blagostanje. Okomita crta je otpor vodoravnoj, pa po svom djelovanju i djeluje suprotno. Izaziva osjećaj okomitog kretanja, uzrasta, uzdignuća, življenja. Simbolizira život i rast. Dijagonala izaziva osjećaj kretanja, gibanja, prostornosti. Objješena (konkavna) crta izaziva osjećaj lijenosti i umora. Ispupčena crta ostavlja dojam energije, volje i otpora. Blago valovita crta ulijeva osjećaj nježnosti, blagosti, elegancije, ljepote, lakih emocija i ženstvenosti. Izlomljene crte izazivaju osjećaj grubosti, energije, i muškosti. Slobodna krivulja ostavlja dojam pokreta, gibanja, oznake rasta, nemira, veselja, bojazni, mržnje, boli...ovisno o njenom gibanju po plohi i njezinom tvrđem ili mekanijem karakteru“ (Jakubin, 1989; str. 16).

Kod djece bismo trebali obratiti pažnju na crte koje koriste u svojim radovima jer iz toga možemo mnogo doznati. Također, linije su i prvi likovni znakovi kojima djeca počinju likovnu igru i izražavanje. „Različitim linijama djeca izražavaju različite aspekte življenja i postojanja“ (Belamarić, 1987; str. 14).

7.1. CRTE PO TOKU

„Tok linije i njezin karakter u crtežu imaju ulogu rukopisa. Linija, kao i ostali likovni elementi, ovisi o percepciji, recepciji i ekspresiji učenika, tj. o stupnju razvoja njegovih sposobnosti promatranja prirode, o njegovu odabiru motiva i snazi doživljaja koji motiv kao poticaj za njega ima, o stupnju njegove sposobnosti da upotrebljava određene crtačke materijale.“ (Tanay, 1990, str. 27)

Tok crta ili linija je njihova važna osobina, njihova putanja. Prigodna je usporedba crta s rijekama koje si same dube puteve, skreću i vijugaju u raznim smjerovima. Isto tako bismo mogli opisati i crte po toku. Crte po toku mogu biti ravne, krivulje, otvorene ili zatvorene. Ravne crte dijelimo na okomite, kose i horizontalne pravce. Kose crte mogu biti u svim smjerovima. Krivulje mogu biti raznih oblika, a dijelimo ih na: valovite, cik, cak, udubljene, ispupčene, spirale, kružnice, uglate crte te kombinacije jednih i drugih. (Tanay, 1990). Zatvorene crte stvaraju određene likove koji mogu biti pravilni i nepravilni. Krivulje mogu biti pravilne ili slobodne. Razlikujemo još kaligrafske crte rađene slobodnom rukom i euklidske crte izvedene tehničkim pomagalicama. Osnovni smjerovi crta su horizontala, vertikala i razne dijagonale. Horizontala je vodoravni tok, vertikala okomiti tok i razne dijagonale su kosi tokovi. (Jakubin, 1989).

Slika 12. Vincent Van Gogh: Zvezdana noć, 1889., crte po toku

7.2. CRTE PO KARAKTERU

„Karakter crte ili linije ovisi o upotrebi crtaćeg likovnotehničkog sredstva, o površini na kojoj se crta i o onome koji crta.“ (Tanay, 1990, str. 27)

Osim crtača, odluku o izgledu oblika crta donosi i materijal. Npr. crta načinjena ugljenom je prašnjava, a crta načinjena tušem tanka i oštra. Tada možemo govoriti o karakteru linija, prema kojem crte dijelimo na debele, tanke, kratke, dugačke, isprekidane, oštre, izlomljene, jednolične, nejednolične, prozirne, guste itd.

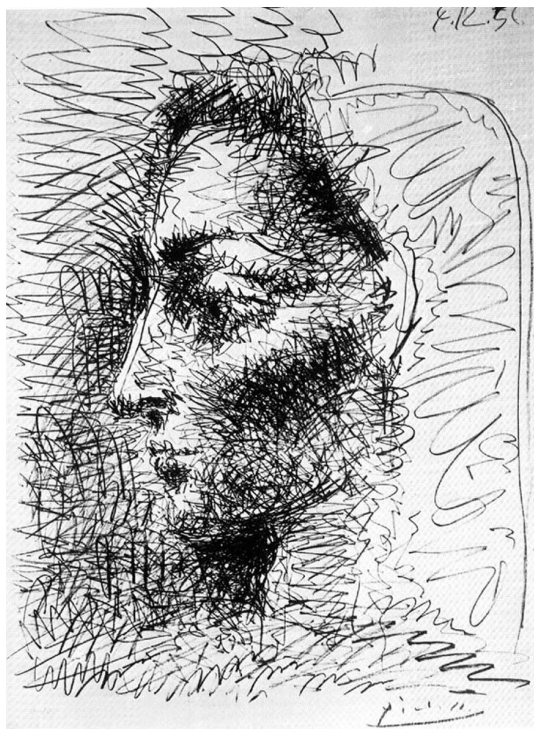

Slika 13. Miroslav Kraljević: Prizor iz ruskog baleta, 1912., crte po karakteru

7.3. CRTE PO ZNAČENJU

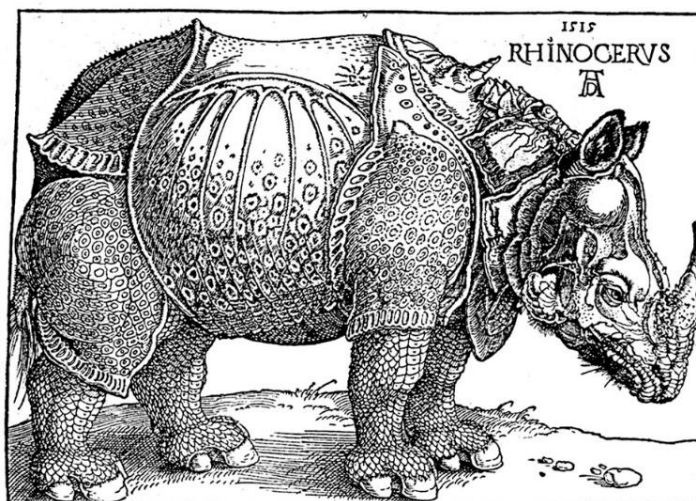
Crte prema svom značenju mogu biti strukturne, teksturne i konturne (obrisne). Strukturne crte su po izgledu vrlo slične teksturnim crtama, ali trebamo jasno razlikovati njihovo značenje. Riječ struktura označava načelo koje gradi neki oblik. Stoga strukturne crte grade neki oblik iznutra prema van i nema obrisne crte koja lik gradi izvana.

Strukturna ili unutrašnja linija je zapravo gradbena linija i ona sama po sebi i u zajednici s drugim linijama gradi teksturu, što je posebno izraženo u sljedećim motivima: žilice lista, strukture kamena, pera, mreže, kore drveća, krzno životinja.

Slika 14. Pablo Picasso: Glava žene, strukturne crte

Dok obrisna linija omeđuje plohu i opisuje, obrubljuje lik, strukturna linija stvara teksturu, sadržaj površine plohe. Strukturna linija može svojim rasterom na plohi graditi i odnos svijetlo-tamno jer u građenju tvori različite gustoće tekstura. (Tanay, 1990). Za razliku od strukturnih crta, teksturne crte imaju obrisnu crtu. Dakle, obrisnom linijom stvaramo oblik koji iznutra ispunjavamo teksturnim crtama.

Slika 15. Albrecht Durer: Nosorog, 1515., teksturne crte

Općenito, tekstura označava karakter površine, i kao takva može biti plastička, slikarska i crtačka. „Tekstura je vrlo važan element vizualnog razumijevanja svijeta, a prikladna je za svaku fazu izrade crteža. Na njemu se može prikazati s puno truda i ljubavi ili biti samo nagoviještena, no bez obzira na to kako je predstavljena, svi će je razumjeti“ (Stanyer, Rosenberg; 2004, str. 70). Kod crtačke teksture koristimo crtačke elemente (točku i crtu) za ispunjavanje i rasteriranje površine ograđene obrisnom crtom. Konturne (obrisne) crte opisuju neki lik izvana, po njegovom rubu. Najprikladniji način da djeci objasnimo što su to obrisne crte je taj da nekog učenika prislonimo iz ploču i oko njega kredom izvučemo crtu; tako ćemo dobiti obrisnu crtu. Također, isti taj način je pogodan i za objašnjenje teksturnih crta. Nakon što oko učenika kredom izvučemo crtu, možemo prozvati drugog učenika da ispuni taj oblik teksturnim crtama. Dakle, obrisna linija opisuje izgled, formu nekog lika na papiru ili oblika u prirodi. Takvu liniju još nazivamo i opisnom linijom. Obrisna linija može biti sintetička i analitička. Sintetička je u slučaju kad povezuje sve oblike jednom neprekinutom crtom u opisnu konturu, a analitička je kad prati pojedine dijelove oblika koji opisuje, a ima isprekidan karakter. U odnosu na lik koji opisuje, obrisna linija može biti otvorena ili zatvorena. (Tanay, 1990).

Slika 16. Henri Matisse, obrisna linija

8. ISTRAŽIVANJE

8.1. OPIS UZORKA I INSTRUMENTA

Istraživanje je provedeno u školi na području Krapinsko – zagorske županije, u Osnovnoj školi Krapinske Toplice. Za provedbu istraživanja odabrana je peterostupanjska ljestvica: izrazito uspješno, uspješno, prosječno, djelomično neuspješno, izrazito neuspješno. Učenički radovi vrednovali su se s obzirom na kriterij uspješnosti upotrebe određene likovne tehnike. Uspoređivala se uspješnost upotrebe crtačkih tehnika (olovke, ugljena, krede i tuša) u 1. i u 4. razredu kako bi se usporedila uspješnost navedenih crtačkih tehnika. U 1. razredu kod upotrebe olovke sudjelovalo je 8 učenika, od toga 7 djevojčica i 1 dječak. Kod upotrebe ugljena i krede u 1. razredu sudjelovalo je 10 učenika, od toga 6 djevojčica i 4 dječaka. Prilikom upotrebe tuša u 1. razredu sudjelovalo je 11 učenika, od toga 6 djevojčica i 5 dječaka. U 4. razredu, prilikom upotrebe olovke sudjelovalo je 14 učenika, od toga 8 dječaka i 6 djevojčica. Kod upotrebe ugljena i krede sudjelovalo je 15 učenika, od tih 15 sudjelovalo je 7 dječaka i 8 djevojčica. Prilikom upotrebe tuša u 4. razredu sudjelovalo je 14 učenika, od toga 7 djevojčica i 7 dječaka. U sljedećoj tablici prikazani su kriteriji za olovku:

KRITERIJI ZA OLOVKU

- Osobine: tvrdoća, pritisak, bogatstvo tonova, raspon tonova, raspon karaktera crta (broj detalja), kontrola pritiska (tonska modelacija i tonska gradacija)

5	-učenik samostalno postiže izrazito velik raspon tonova	-učenik samostalno postiže izrazito velik broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik samostalno istražuje mogućnosti pritiska, granice tonske gradacije	-učenik samostalno eksperimentira i istražuje mogućnosti nagiba olovke
4	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja postiže velik raspon tonova	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja postiže velik broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti pritiska, granice tonske gradacije	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti nagiba olovke
3	-učenik uz pomoć učitelja povremeno postiže prosječan raspon tonova	-učenik uz pomoć učitelja povremeno postiže prosječan broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti pritiska, granice tonske gradacije	-učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti nagiba olovke
2	-učenik uz veliku pomoć učitelja postiže mali raspon tonova	-učenik uz veliku pomoć učitelja postiže mali broj detalja i mali raspon karaktera crta	-učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti pritiska, granice tonske gradacije	-učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti nagiba olovke
1	-učenik postiže samo jedan ton	-učenik ne postiže raspon karaktera crta i postiže minimum detalja	-učenik ne istražuje mogućnosti pritiska (pritisak je podjednak na cijelom crtežu) -učenik se koristi muljanjem/packanjem, ne postiže gradaciju	-učenik ne istražuje mogućnosti nagiba olovke i ne postiže jednoličnost plohe (šaranje umjesto plohe)

U sljedećoj tablici prikazani su kriteriji za ugljen i kredu:

KRITERIJI ZA UGLJEN I KREDU

- Osobine: pritisak, kontrola pritiska, bogatstvo tonova, raspon tonova, raspon karaktera crta (broj detalja)

5	-učenik samostalno postiže izrazito velik raspon tonova	-učenik samostalno postiže izrazito velik broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik samostalno istražuje mogućnosti pritiska	-učenik samostalno eksperimentira i istražuje mogućnosti nagiba ugljena i krede
4	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja postiže velik raspon tonova	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja postiže velik broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti pritiska	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti nagiba ugljena i krede
3	-učenik uz pomoć učitelja povremeno postiže prosječan raspon tonova	-učenik uz pomoć učitelja povremeno postiže prosječan broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti pritiska	-učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti nagiba ugljena i krede
2	-učenik uz veliku pomoć učenika postiže mali raspon tonova	-učenik uz veliku pomoć učitelja postiže mali broj detalja i mali raspon karaktera crta	-učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti pritiska	-učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti nagiba ugljena i olovke
1	-učenik postiže samo jedan ton	-učenik ne postiže raspon karaktera crta i postiže minimum detalja	-učenik ne istražuje mogućnosti pritiska -učenik se koristi muljanjem	-učenik ne istražuje mogućnosti nagiba ugljena i krede

U sljedećoj tablici prikazani su kriteriji za tuš-drvce i tuš-pero:

KRITERIJI ZA TUŠ-DRVCE I TUŠ-PERO

- Osobine: pritisak, kontrola pritiska, raspon karaktera crta (broj detalja), nagib drvca i pera

5	-učenik samostalno postiže izrazito velik broj detalja i raspon karaktera crta	-učenik samostalno istražuje mogućnosti pritiska	-učenik samostalno eksperimentira i istražuje mogućnosti nagiba drvca i pera
4	-učenik uz minimalnu pomoć učitelja postiže velik broj detalja i raspon karaktera crta	- učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti pritiska	- učenik uz minimalnu pomoć učitelja istražuje mogućnosti nagiba drvca i pera
3	- učenik uz pomoć učitelja povremeno postiže prosječan broj detalja i raspon karaktera crta	- učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti pritiska	- učenik uz pomoć učitelja povremeno istražuje mogućnosti nagiba drvca i pera
2	- učenik uz veliku pomoć učitelja postiže mali broj detalja i mali raspon karaktera crta	- učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti pritiska	- učenik uz veliku pomoć učitelja rijetko istražuje mogućnosti nagiba drvca i pera
1	- učenik ne postiže raspon karaktera crta i postiže minimum detalja	- učenik ne istražuje mogućnosti pritiska -učenik nije uredan prilikom korištenja tehnike	- učenik ne istražuje mogućnosti nagiba drvca i pera

Učenicima su objašnjeni kriteriji za svaku crtačku tehniku.

8.2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe odabranih crtačkih tehnika (olovke, ugljena, krede, tuš-drvca i tuš-pera) kod učenika 1. i 4. razreda osnovne škole. Temeljem cilja postavljeni su problemi istraživanja:

1. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike olovke u 1. razredu.
2. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike olovke u 4. razredu.
3. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike ugljena i krede u 1. razredu.
4. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike ugljena i krede u 4. razredu.
5. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu.
6. Utvrditi stupanj uspješnosti upotrebe crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 4. razredu.
7. Utvrditi razlikuje li se uspješnost istih crtačkih tehnika u 1. i u 4. razredu.

8.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

U skladu s temeljnim ciljem i problemima istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1. Očekuje se da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke.

H2. Očekuje se da je više od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke.

H3. Očekuje se da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede.

H4. Očekuje se da je manje od 50% učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede.

H5. Očekuje se da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera.

H6. Očekuje se da je manje od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera.

H7. Očekuje se da je 4. razred uspješniji u upotrebi istih crtačkih tehnika nego 1. razred. Ukoliko je veći postotak učenika u 4. razredu izrazito uspješniji od postotka učenika u 1. razredu u svakoj crtačkoj tehnici koja se istraživala, ova hipoteza se prihvaća.

8.4. REZULTATI I RASPRAVA

Ocjenjivanjem radova prema određenim kriterijima dobiveni su rezultati istraživanja. Kao odgovor na prvi problem kojim se želio utvrditi stupanj uspješnosti crtačke tehnike olovke u 1. razredu, od ukupnog broja učenika (N=8), njih 4 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke i ostalih 4 je uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke. Gledajući to kroz postotke, 50 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke i 50 % učenika uspješno. Ovim rezultatom odbacuje se prva hipoteza u kojoj se očekuje da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovku. Rezultati se ne razlikuju mnogo od očekivanih. U hipotezi se očekivalo da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovku, a rezultati pokazuju da je točno 50 % (4 učenika) izrazito uspješno upotrijebilo olovku. Ustanovljeno je da u 1. razredu osnovne škole djeca polako počinju razumjeti likovni jezik, postupno se upoznavaju s bojom, oblikom, raznim tehnikama, dok u 4. razredu već mogu apstrahirati likovne elemente i izdvojiti ih u pojmove. Upravo zbog toga sam pretpostavila da je manje od 50 % učenika izrazito uspješno u upotrebi olovke jer je riječ o učenicima 1. razreda.

Tablica 1. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe olovke u 1. razredu

Uspješnost upotrebe olovke	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	4	4	0	0	0
Postotak	50 %	50 %	0 %	0 %	0 %

Kao odgovor na drugi problem istraživanja u kojem se nastojao utvrditi stupanj uspješnosti crtačke tehnike olovke u 4. razredu, od ukupnog broja učenika (N=14) njih 5 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke, 5 učenika je uspješno upotrijebilo olovku te njih 4 prosječno. Gledajući to kroz postotke, 35,7 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke, 35,7 % uspješno i 28,6 % prosječno. Ovim rezultatom odbacuje se druga hipoteza u kojoj se očekuje da je više od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke. Rezultati u 4. razredu su pomalo iznenađujući jer se očekivalo da će više od 50 % učenika biti izrazito uspješno u upotrebi olovke, no samo 35,7 % ih je bilo izrazito uspješno. Rezultati su takvi jer su radovi raznovrsni, uočavaju se vidljive razlike u uspješnosti tehnike tako da je bilo i izrazito uspješnih radova, i uspješnih i prosječnih. Za razliku od 1. razreda u kojem su radovi bili podosta slični i nije bilo velike vidljive razlike u uspješnosti tehnike, u 4. su se razredu neki radovi posebno istaknuli od drugih.

Tablica 2. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe olovke u 4. razredu

Uspješnost upotrebe olovke	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	5	5	4	0	0
Postotak	35,7 %	35,7 %	28,6 %	0 %	0 %

Zatim se nastojalo utvrditi stupanj uspješnosti crtačke tehnike ugljena i krede u 1. razredu. Od ukupnog broja učenika (N=10), njih 5 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede, 4 učenika je uspješno upotrijebilo ugljen i kredu te 1 učenik prosječno. Gledajući to kroz postotke, 50 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede, 40 % uspješno i 10 % prosječno. Ovim rezultatom odbacuje se treća hipoteza u kojoj se očekuje da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede. Dakle, isto kao i kod upotrebe crtačke tehnike olovke, 50 % učenika 1. razreda je izrazito uspješno upotrijebilo ugljen i kredu. Učenici 1. razreda su me vrlo ugodno iznenadili rezultatima rada ugljenom i kredom, odlično su se snašli i vrlo entuzijastično istraživali mogućnosti tih dviju tehnika. Pojedini učenici su tada ugljenom radili prvi put i zaista su odgovorno pristupili toj tehnici, što je za svaku pohvalu s obzirom na to da nije tako jednostavno crtati ugljenom.

Tablica 3. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe ugljena i krede u 1. razredu

Uspješnost upotrebe ugljena i krede	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	5	4	1	0	0
Postotak	50 %	40 %	10 %	0 %	0 %

Kod četvrtog problema istraživanja želio se utvrditi stupanj uspješnosti crtačke tehnike ugljena i krede u 4. razredu. Od ukupnog broja učenika (N=15), njih 5 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede, 8 učenika je uspješno upotrijebilo ugljen i kredu te 2 učenik prosječno. Gledajući to kroz postotke, 26,7 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede, 60 % uspješno i 13,3 % prosječno. Ovim rezultatom potvrđena je četvrta hipoteza u kojoj se očekuje da je manje od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede. Rezultati su očekivani, pretpostavilo se da će manje od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebiti ugljen i kredu jer je u pitanju kombinacija dviju tehnika koje su prašnjave strukture i lako je zamrljati cijeli rad ako učenik ne pazi. Sudjelovalo je 15 učenika, dakle ocjenjivalo se 15 radova koji su bili raznovrsni i zaista se uočava razlika između uspješnosti tehnika.

Tablica 4. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe ugljena i krede u 4. razredu

Uspješnost upotrebe ugljena i krede	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	4	9	2	0	0
Postotak	26,7 %	60 %	13,3 %	0 %	0 %

Peti problem istraživanja bio je utvrditi stupanj uspješnosti crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu. Od ukupnog broja učenika (N=11), njih 5 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera, a preostalih 6 učenika je uspješno upotrijebilo tuš-drvce i tuš-pero. Gledajući to kroz postotke, 45,5 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera i 54,5 % uspješno. Ovim rezultatom potvrđena je peta hipoteza u kojoj se očekuje da je manje od 50 % učenika u 1. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera. Većina učenika 1. razreda se na tom satu prvi puta upoznala s tehnikom tuš-drvca i tuš-pera. Uzeći u obzir njihov strah i uzbuđenje zbog upoznavanja s novom tehnikom, rezultati su me ugodno iznenadili. Skoro 50 % učenika (45,5 %) je izrazito uspješno upotrijebilo tehniku tuš-drvca i tuš-pera. Učenici su bili izrazito oprezni kako ne bi prolili tuš, u početku nisu mnogo istraživali mogućnosti tehnike, ali poslije kad su osjećali kontrolu nad drvcom i perom upustili su se u istraživanje i crtanje raznih linija tušem. Uglavnom, učenici 1. razreda su se jako dobro snašli u upotrebi tehnike tuš-drvca i tuš-pera.

Tablica 5. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu

Uspješnost upotrebe tuš-drvca i tuš-pera	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	5	6	0	0	0
Postotak	45,5 %	54,5 %	0 %	0 %	0 %

Prilikom utvrđivanja uspješnosti crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 4. razredu, od ukupnog broja učenika (N=14), njih 5 je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera, 4 učenika uspješno te 5 preostalih učenika je prosječno upotrijebilo tuš-drvce i tuš-pero. Gledajući to kroz postotke, 35,7 % učenika je izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera, 28,6 % uspješno i 35,7 % prosječno. Ovim rezultatom potvrđena je šesta hipoteza u kojoj se očekuje da je manje od 50 % učenika u 4. razredu izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku tuš-drvca i tuš-pera. Isto kao i prilikom upotrebe olovke, ugljena i krede u 4. razredu, stupanj uspješnosti upotrebe tuš-drvca i tuš-pera se podosta razlikovao. Od sveukupno 14 radova, 5 radova je ocijenjeno s izrazito uspješno, 4 s uspješno i 5 s prosječno. Upravo se zbog većeg broja učenika u 4. razredu moglo razvrstati radove prema različitim stupnjevima uspješnosti jer je bilo ponuđeno više radova nego u 1. razredu.

Tablica 6. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe tuš-drvca i tuš-pera u 4. razredu

Uspješnost upotrebe tuš-drvca i tuš-pera	Izrazito uspješno	Uspješno	Prosječno	Djelomično neuspješno	Izrazito neuspješno
Broj učenika	5	4	5	0	0
Postotak	35,7 %	28,6 %	35,7 %	0 %	0 %

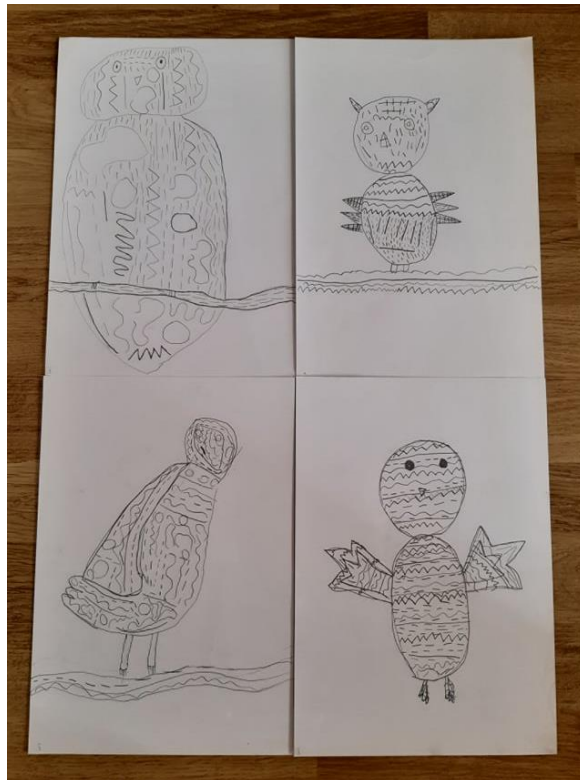
Sedmi, ujedno i posljednji problem ovog istraživanja bio je utvrditi razlikuje li se uspješnost istih crtačkih tehnika (olovke, ugljena, krede, tuš-drvca i tuš-pera) u 1. i u 4. razredu. Rezultati pokazuju da su učenici 1. razreda uspješniji od učenika 4. razreda u upotrebi crtačke tehnike olovke, što je drukčije od očekivanog. U 1. razredu je 50 % učenika izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku olovke, a u 4. razredu svega 35,7 %. Što se tiče tehnike ugljena i krede, u 1. razredu je 50 % učenika izrazito uspješno upotrijebilo crtačku tehniku ugljena i krede, a u 4. razredu 26,67 %. Također, rezultati su i u ovom slučaju drukčiji od očekivanog. Upotrebom crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu je 45,5 % učenika koristilo tehniku izrazito uspješno, dok je u 4. razredu 35,7 % učenika izrazito uspješno upotrijebilo ovu tehniku. I kod tehnike tuš-drvca i tuš-pera vidljivo je da su također učenici 1. razreda uspješniji. Ovim rezultatima odbacuje se zadnja hipoteza u kojoj se očekuje da je 4. razred uspješniji u upotrebi istih crtačkih tehnika nego 1. razred. Prikaz rezultata u postocima prikazan je u tablici, iz koje je vidljiva razlika u rezultatima uspješnosti 1. i 4. razreda.

Tablica 7. Prikaz svih postotaka uspješnosti upotrebe crtačkih tehnika u 1. i 4. razredu

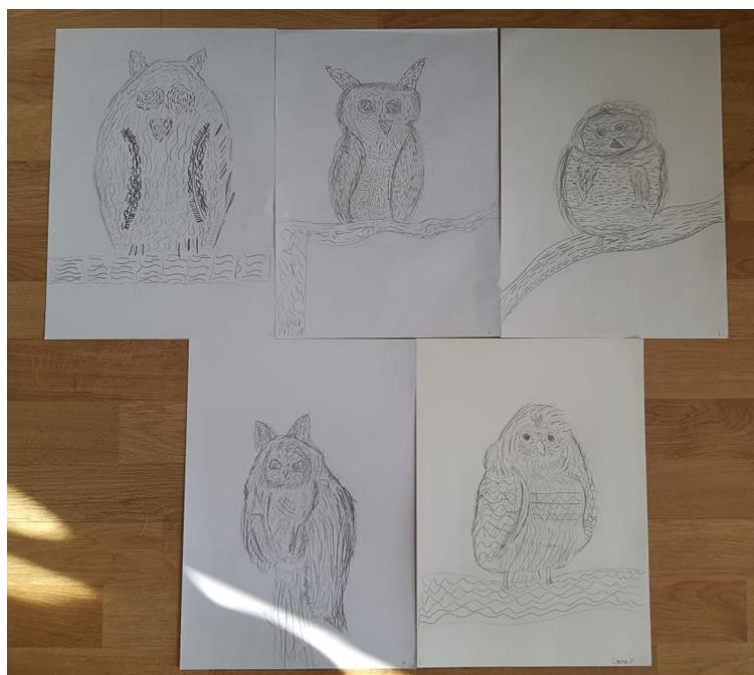
CRTAČKE TEHNIKE	OLOVKA	UGLJEN I KREDA	TUŠ DRVCE I TUŠ-PERO
1. RAZRED	5 = 50 % 4 = 50 %	5 = 50 % 4 = 40 % 3 = 10 %	5 = 45,5 % 4 = 54,5 %
4. RAZRED	5 = 35,7 % 4 = 35,7 % 3 = 28,6 %	5 = 26,67 % 4 = 60 % 3 = 13,33 %	5 = 35,7 % 4 = 28,6 % 3 = 35,7 %

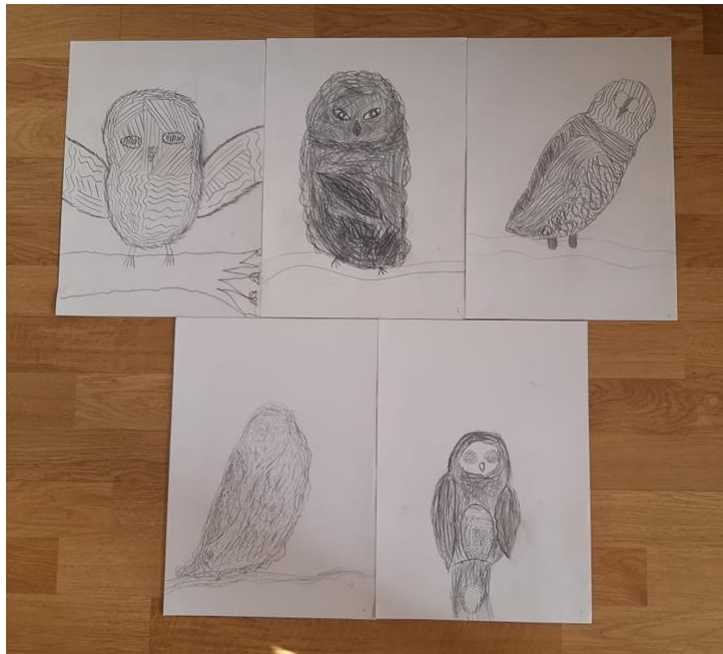
Slika 17. Izrazito uspješni radovi 1. razreda, olovka

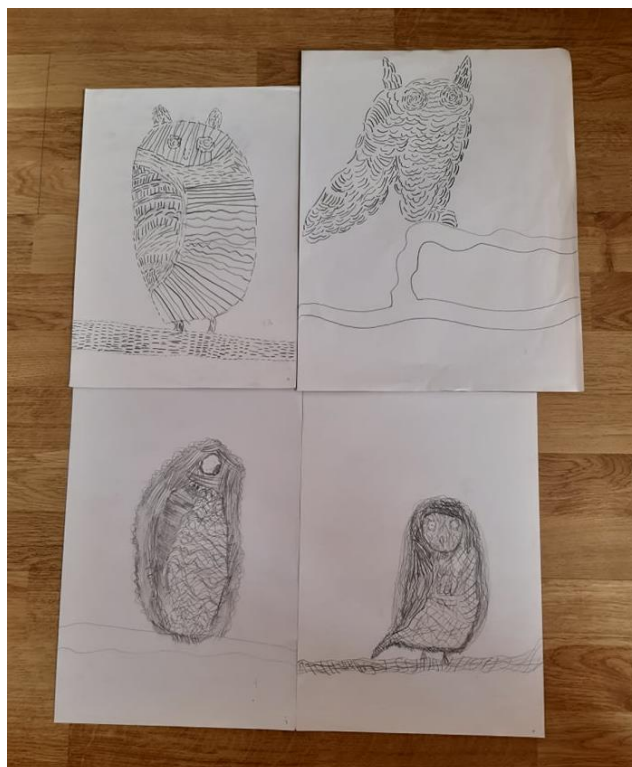
Slika 18. Uspješni radovi 1. razreda, olovka

Slika 19. Izrazito uspješni radovi 4. razreda, olovka

Slika 20. Uspješni radovi 4. razreda, olovka

Slika 21. Prosječni radovi 4. razreda, olovka

Slika 22. Izrazito uspješni radovi 1. razreda, ugljen i kreda

Slika 23. Uspješni radovi 1. razreda, ugljen i kreda

Slika 24. Prosječan rad 1. razreda, ugljen i kreda

Slika 25. Izrazito uspješni radovi 4. razreda, ugljen i kreda

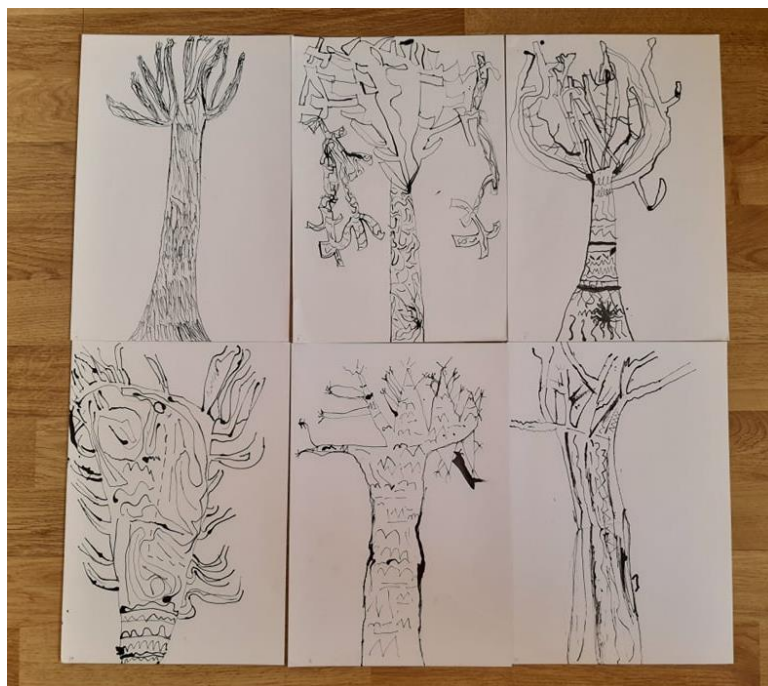
Slika 26. Uspješni radovi 4. razreda, ugljen i kreda

Slika 27. Prosječni radovi 4. razreda, ugljen i kreda

Slika 28. Izrazito uspješni radovi 1. razreda, tuš-drvce i tuš-pero

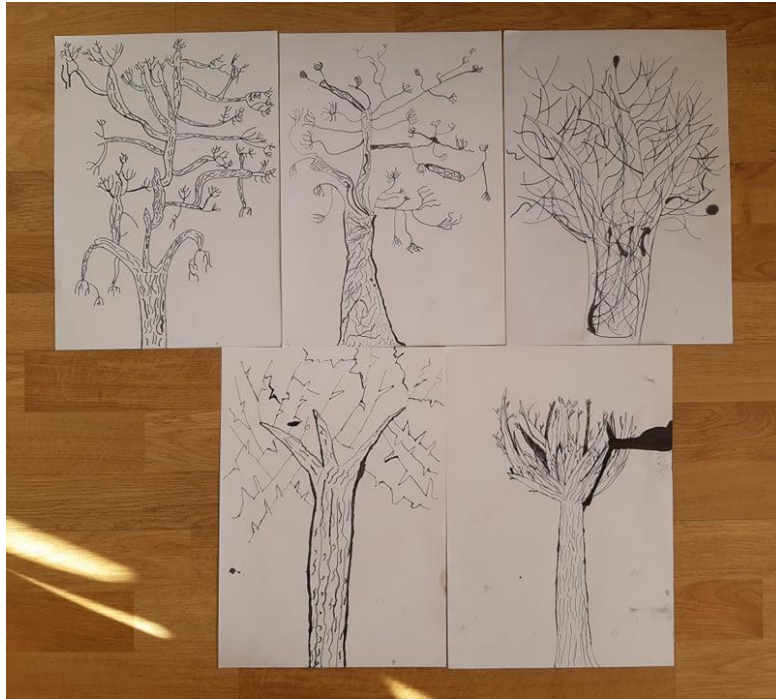
Slika 29. Uspješni radovi 1. razreda, tuš-drvce i tuš-pero

Slika 30. Izrazito uspješni radovi 4. razreda, tuš-drvce i tuš-pero

Slika 31. Uspješni radovi 4. razreda, tuš-drvce i tuš-pero

Slika 32. Prosječni radovi 4. razreda, tuš-drvce i tuš-pero

9. ZAKLJUČAK

Likovno stvaralaštvo, likovna područja i tehnike sredstva su koje izravno i poticajno djeluju na cjelokupan razvoj djece ranije školske dobi. Djeca istražuju svijet oko sebe uz pomoć likovnih materijala i tehnika. Također, likovne tehnike su odlično sredstvo kojim djeca izražavaju svoj likovni izraz, kreativnost, osjećaje, strahove.

U ovom diplomskom radu istraživala se uspješnost upotrebe crtačkih tehnika (olovke, ugljena i krede te tuša) u 1. i u 4. razredu s naglaskom na proučavanjem crta. U istraživanju se uspješnost upotrebe svake tehnike vrednovala prema određenim kriterijima. Učenički radovi vrednovali su se s obzirom na kriterij uspješnosti upotrebe određene likovne tehnike prema peterostupanjskoj ljestvici (izrazito uspješno (5), uspješno (4), prosječno (3), djelomično neuspješno (2), izrazito neuspješno (1)). Rezultati istraživanja pokazuju kako je 1. razred uspješniji od 4. razreda u upotrebi svih crtačkih tehnika koje su se istraživale (olovka, ugljen, kreda, tuš-drvice, tuš-pero), što zapravo iznenađuje jer se pretpostavljalo da će 4. razred biti uspješniji. Postoji više pretpostavki zašto su dobiveni rezultati takvi.

Naime, u 4. razredu je sudjelovalo više učenika i samim time je bilo više radova koji su se lakše mogli kategorizirati prema ljestvici ocjena. U 1. je razredu bilo manje radova i svi radovi su podosta slični, dakle, nije bila uočljiva velika razlika prema kojoj bi se radovi mogli kategorizirati u više od dvije kategorije (ocjene). Također, moglo bi se još pretpostaviti da stupanj usvojenosti crtačkih tehnika u 4. razredu nije toliko razvijen koliko se to očekivalo, a to uvelike ovisi o motiviranosti djece, prijašnjim iskustvima s crtačkim tehnikama te motoričkim sposobnostima. Iako, što se tiče proučavanja razvojnog napretka u likovnim prikazima određenih motiva i crta, promatranjem prikupljenih radova uočljiv je napredak od 1. do 4. razreda, što odgovara danim teorijskim postavkama. Zakonitosti razvoja dječjeg likovnog izraza promatrane kroz prikaz različitih motiva i crta (sova, maska, drvo) uvelike su potvrđene u dječjim radovima. Npr. učenici 4. razreda su mnogo detaljnije nacrtali strukturu i teksturu sove, dok u 1. razredu to još nije toliko razvijeno.

Specifičnosti likovnog izražavanja mijenjaju se prema određenim individualnim i funkcionalnim razlozima pojedinca, što je u skladu s njihovim unutarnjim svijetom i shvaćanjem svijeta oko njih. Zaključno tome, crtež je važan i neizostavan pokazatelj intelektualnog i socio-emocionalnog razvoja koji treba poticati i hrabriti. Upravo zbog toga treba poticati upotrebu crtačkih tehnika u nastavi. Prema Balić Šimrak (2010), znanstvena istraživanja dokazala su da rano bavljenje likovnim aktivnostima i umjetnička naobrazba povoljno utječu i na druge aspekte spoznaje kao što su na primjer bolje posvećivanje pažnje i bolju koncentraciju u drugim aktivnostima. Korištenje crtačkih tehnika je od velike važnosti za djecu još od najranije dobi, rezultati istraživanja potkrjepljuju ovu tvrdnju. Dakle, djeca bi trebala upoznati čim više crtačkih tehnika već u 1. razredu jer tako razvijaju finu motoriku, kreativnost, osjećaj za detalje i upravo je to područje u kojem dijete ostvaruje radove neopisive ekspresije.

10. LITERATURA

Knjige:

1. Babić, A. (1978). *Promatranje likovnih djela u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Balić Šimrak, A. (2016). *Hrvatska kulturna tradicija i dječje likovno stvaralaštvo*. Zagreb: Učiteljski fakultet
3. Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga
4. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Čudina Obradović, M (1990.): *Nadarenost; razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i oblikovanje*. Zagreb: Educa
7. Herceg, I., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa
8. Himelrajh, V. (1959). *Rad na likovnom odgoju djece*. Osijek: Pedagoški centar u Osijeku
9. Jakubin, M. (1989). *Osnove likovnoga jezika i likovne tehnike*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
10. Peić, M. (1990). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga
11. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno umjetničko djelo*. Zagreb: Alfa
12. Stanyer, P., Rosenberg, T. (2004). *Osnove crtanja*. Zagreb: Znanje
13. Škrabina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost*. Zagreb: Veble commerce
14. Tanay, E. R. (1990). *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga

Članci/časopisi:

1. Andrašek, A., Gašpar, H., Jedrejčić, E., Jurković, T., Špoljar, S., Štulić, S., Tomljanović, E. (2010). *Crtačke tehnike*. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 16-17(62-63), 9-13. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/124738>
2. Balić-Šimrak, A. (2010). *Predškolsko dijete i likovna umjetnost*. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16-17 (62-63), 2-8. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/124737>
3. Duh, M., Herzog, J., Lazar, M. (2016). *Nivo likovno-kreativnog razvoja u različitim programima osnovnoškolskog obrazovanja*. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65 (Tematski broj), 49-62. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=236065
4. Herzog, J. (2018). *Praćenje likovnog razvoja učenika četvrtih razreda – analiza stanja u hrvatskim osnovnim školama*. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanja*, 20 (3), 973-1000. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=304866
5. Novaković, S. i Tomljenović Z. (2015). *Poticajno okruženje za razvoj likovnog stvaralaštva djece rane i predškolske dobi*. *Didaktičko-metodički pristupi i strategije - podrška učenju i razvoju dece*. Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr/787092>
6. Šarančić, S. (2014). *Dobrobiti likovnog stvaralaštva*. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154 (1-2), 91-104. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/138833>

Prilozi:

Slika 1. Preuzeto s: <https://fineartamerica.com/featured/portrait-of-lord-grantham-jean-auguste-dominique-ingres-litz-collection.html>

Slika 2. Preuzeto s: <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/angels-head/3370755b-262f-42a9-b3a2-e85cba07f799>

Slika 3. Preuzeto s: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.66505.html>

Slika 4. Preuzeto s: <http://www.loncartihomir.hr/galerije/cртеzi/>

Slika 5. Preuzeto s: <https://www.wikiart.org/en/rembrandt/lion-resting-1652>

Slika 6. Preuzeto s: <https://www.vangoghgallery.com/catalog/Drawing/1559/Sower-with-Setting-Sun.html>

Slika 7. Preuzeto s: Peić, M. (1990). Pristup likovnom djelu. Zagreb: Školska knjiga

Slika 8. Preuzeto s: Peić, M. (1990). Pristup likovnom djelu. Zagreb: Školska knjiga

Slika 9. Preuzeto s: Belamarić, D. (1987). Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga

Slika 10. Preuzeto s: Belamarić, D. (1987). Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga

Slika 11. Preuzeto s: Belamarić, D. (1987). Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga

Slika 12. Preuzeto s: http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images33/Vincent%20van%20Gogh_Starry%20Night.jpg

Slika 13. Preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images24/Kraljevic.jpg>

Slika 14. Preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images/pcasso1.JPG>

Slika 15. Preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/reprodukcije3/durer.jpg>

Slika 16. Preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images27/matisse3.jpg>

Priprava 1:

UČITELJ: Kristina Smud	Razred	Datum
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE ZA CKR	1.	24.2.2020.
<p>Tema: Priroda i oblik: učenik istražuje prirodu različitim osjetilima (vizualni opažaj, taktilni i prostorni doživljaj: uočavanje detalja, boja, površina, odnosa veličina i oblika, ritma, građe oblika)</p> <p>Vrijeme trajanja: 45 min</p> <p>Odgojno – obrazovni ishodi: A domena: Stvaralaštvo i produktivnost A.1.1. Učenik, u stvaralačkom procesu i izražavanju koristi likovni jezik A.1.2. Učenik primjećuje osobitosti likovnih materijala i postupaka te ih primjenjuje pri likovnom izražavanju. B domena: Doživljaj i kritički stav B.1.1. Učenik povezuje djelo s vlastitim iskustvom i opisuje osobni doživljaj djela. B.1.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja. C domena: Umjetnost u kontekstu C.1.2. Učenik prepoznaje njemu bliske sadržaje kao produkt likovnog i vizualnog izražavanja.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>prema promatranju</u> 2. nakon promatranja 3. <u>prema siećanju</u> 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju <p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Frontalni</u> 2. <u>Individualni</u> 3. Rad u parovima 4. Grupni <p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Analitičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. <u>Usmeno izlaganje</u> 5. Metoda scenarija 6. Rad s tekstem 	
<p>Ciljevi sata (podishodi):</p> <p>Kognitivni: usvojiti pojmove crte po toku, crte po karakteru, skupljeno i raspršeno</p> <p>Psihomotorni: razvijati sposobnost analitičkog opažaja, kreativnost, motoričke sposobnosti</p> <p>Afektivni: razvijati kritičko mišljenje, razvijati sposobnost argumentiranja svog i tuđih radova</p> <p>Povezanost s ishodima međupredmetnih tema: OSR: Razvija komunikacijske kompetencije. Aktivno sluša, daje i prima povratne informacije i komunicira u skladu s komunikacijskim pravilima. B.1.2. UKU: Učenik spontano i kreativno oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje pri učenju i rješavanju problema. A.1.3. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć D.1.2.</p> <p>Povezanost s ishodima drugih predmeta:</p> <p>MAT OŠ C.1.2. Crta i razlikuje ravne i zakrivljene crte, Razlikuje i crta otvorene, zatvorene i izlomljene crte.</p> <p>Likovno područje: crtanje</p> <p>Likovni pojmovi: crte prema toku, crte prema karakteru</p> <p>Motiv: sova</p>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Kombiniranje 8. <u>Varijanje</u> 9. Građenje 10. Razlaganje <p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Reprodukcija</u> 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. <u>Power Point</u> 6. <u>Tablet, PC</u> 7. Fotoaparat 8. Fotografije 9. Grafoskop 10. Televizor 11. Video 12. Ploča, kreda 13. Ostalo: 	

<p>Likovni materijali i likovne tehnike: olovka (mekana)</p> <p>Digitalni alati: ppt</p> <p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: Miroslav Kraljević: „Prizor iz ruskog baleta“, 1912.</p>		
Artikulacija nastavnog sata		
Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učenika	Praćenje, vrednovanje, prezentacija
<p>1. Uvodni dio: <i>Priprema</i></p> <p>Učiteljica imenuje likovnu tehniku kojom će na satu raditi, tehnika je crtačka, rade olovkom. Opisuje i demonstrira rad olovkom i pravilno držanje. Objasnjava im kako kontrolu traga vršimo različitim jačinama pritiska i kutom polegnutosti olovke. Crta treba varirati u obliku. Naglašava da olovku ne mrljaju prstima i da eventualne greške brišemo gumicom. Za olovku je prikladna tanka i blago hrapava podloga papira.</p>	<p>Učenici pažljivo prate. Usvajaju potrebne savjete za rad olovkom, u slučaju nejasnoća postavljaju pitanja.</p>	<p>Vrednovanje kao učenje i vrednovanje za učenje:</p>
<p>2. Srednji dio: <i>Motivacija</i></p> <p>Učiteljica pita učenike znaju li što je to crta. Pita ih neka nabroje neke crte koje znaju. Zatim pomoću PPT prezentacije s učenicima usvaja pojmove crte po toku i karakteru, objašnjava ih i imenuje.</p> <p>Potom prikazuje primjere crta po toku i karakteru u prirodi.</p> <p>Zatim slijede reprodukcije (Miroslav Kraljević: Prizor iz ruskog baleta 1912., Hans Holbein ml.: Portret nepoznatog gospodina 1530., Pablo Picasso: Glava žene, 1956.) na kojima učenici zamjećuju naučene pojmove (crte po toku i karakteru). Učiteljica zajedno s učenicima opisuje reprodukcije. Razgovaraju o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio</p>	<p>Učenici slušaju. Postavljaju pitanja u slučaju ikakvih nejasnoća.</p> <p>Učenici sami iz okruženja opisuju i imenuju pojave gdje mogu uočiti crte po toku i karakteru.</p> <p>Učenici komentiraju umjetničke reprodukcije te uočavaju i nabrajaju što sve na reprodukciji prepoznaju, a vezano uz spomenut sadržaj.</p>	<p>Praćenje:</p> <p>Za vrijeme rada, učenici povremeno odgovaraju na pitanja učitelja kojima ih potiče na refleksije tijekom istraživačkog i stvaralačkog procesa te na raspravu o rezultatu rada.</p> <p>Učitelj prati aktivno sudjelovanje, samostalnost i doprinos tijekom rada.</p>
<p>(crtama), promatraju crte; njihov tok i karakter.</p> <p>Učiteljica na PPT-u prikazuje motiv. Na zadnjem slajdu su fotografije <u>sovinog</u> perja te bi učenici trebali uočiti da se radi o sovi. Učenici će crtati sovu prema sjećanju i prema promatranju. Prije same podjele zadataka, učiteljica postavlja učenicima pitanja kojima ih navodi na uočavanje čim više detalja na samom motivu. Učiteljica ih usmjerava pitanjima. Učiteljica zadaje zadatak: „Današnji zadatak je olovkom nacrtati sovu koristeći crte po toku i karakteru. Tko će ponoviti zadatak?“ Dijelim svakom učeniku fotografiju jedne sove.</p>	<p>Učenici opisuju sovu samostalno vlastitim vokabularom. Služe se naučenim znanjem te imenuju vrste crta koje zamjećuju.</p> <p>Učenici pažljivo slušaju i ponavljaju zadatak.</p> <p>Učenici pripremaju materijal za rad.</p>	

<p>3. Završni dio:</p> <p><i>Analiza i vrednovanje</i></p> <p>Učiteljica iznosi radove pred ploču kako bi ih svaki učenik u razredu mogao dobro vidjeti.</p> <p>Učiteljica vodi raspravu pitanjima na koja odgovaraju učenici. Usmjerava ih kako bi lakše sročili što žele reći. „Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (meka olovka)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto?“ Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. „Što je slično, a što različito?“ Učiteljica usmjerava pažnju na određene radove koje želi da se prokomentiraju.</p>	<p>Učenici donose radove učiteljici i pomažu oko organizacije.</p> <p>Učenici komentiraju i analiziraju nastale radove. Daju konstruktivne kritike. Imenuju i obrazlažu zašto je određeni rad najbolji. Uspoređuju dva rada uočavajući razlike i imenujući crte koje su na radu primijenjene.</p>	<p><u>Samovrednovanje</u> Učenik je sposoban procijeniti kvalitetu svog rada, uvidjeti nedostatke i istaknuti dobre strane.</p> <p><i>Vršnjačko vrednovanje</i> Učenik je sposoban uspoređivati i kritički komentirati svoj i tuđi rad.</p> <p><i>Refleksija</i> Učenik se osjeća nadahnuo i inspirirano za vrijeme likovnog izražavanja.</p> <p><i>Prezentacija</i> Učenički radovi, mogu se izložiti u hodniku škole ili u samoj učionici.</p>
---	---	--

<p>Plan ploče</p> <p>CRTE PO TOKU CRTE PO KARAKTERU</p> <p style="text-align: right;">Tablica s dječjim radovima:</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>A</th> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <th>B</th> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <th>C</th> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		1	2	3	4	A					B					C				
	1	2	3	4																	
A																					
B																					
C																					

Priprava 2:

UČITELJ: Kristina Smud	Razred	Datum
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE ZA CKR	1.	25.2.2020.
<p>Tema: Priroda i oblik: učenik istražuje prirodu različitim osjetilima (vizualni opažaj, taktilni i prostorni doživljaj: uočavanje detalja, boja, površina, odnosa veličina i oblika, ritma, građe oblika)</p> <p>Vrijeme trajanja: 45 min</p> <p>Odgojno – obrazovni ishodi: A domena: Stvaralaštvo i produktivnost A.1.1. Učenik, u stvaralačkom procesu i izražavanju koristi likovni jezik A.1.2. Učenik primjećuje osobitosti likovnih materijala i postupaka te ih primjenjuje pri likovnom izražavanju. B domena: Doživljaj i kritički stav B.1.1. Učenik povezuje djelo s vlastitim iskustvom i opisuje osobni doživljaj djela. B.1.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja. C domena: Umjetnost u kontekstu C.1.2. Učenik prepoznaje njemu bliske sadržaje kao produkt likovnog i vizualnog izražavanja.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>prema promatranju</u> 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. <u>prema zamišljanju</u> 5. prema izmišljanju <p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Frontalni</u> 2. <u>Individualni</u> 3. Rad u parovima 4. Grupni <p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Analiitičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. <u>Usmeno izlaganje</u> 5. Metoda scenariia 	
<p>Ciljevi sata (podishodi):</p> <p>Kognitivni: usvojiti pojmove crte po toku, crte po karakteru</p> <p>Psihomotorni: razvijati sposobnost analitičkog opažaja, kreativnost, motoričke sposobnosti</p> <p>Afektivni: razvijati kritičko mišljenje, razvijati sposobnost argumentiranja svog i tuđih radova</p> <p>Povezanost s ishodima međupredmetnih tema: OSR: Razvija komunikacijske kompetencije. Aktivno sluša, daje i prima povratne informacije i komunicira u skladu s komunikacijskim pravilima. B.1.2. UKU: Učenik spontano i kreativno oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje pri učenju i rješavanju problema. A.1.3. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć D.1.2.</p> <p>Povezanost s ishodima drugih predmeta:</p> <p>MAT OŠ C.1.2. Crta i razlikuje ravne i zakrivljene crte, Razlikuje i crta otvorene, zatvorene i izlomljene crte.</p> <p>Likovno područje: crtanje</p> <p>Likovni pojmovi: crte prema toku, crte prema karakteru</p> <p>Motiv: maska</p>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Rad s tekstom 7. Kombiniranje 8. <u>Variranje</u> 9. Građenje 10. Razlaganje <p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Reprodukcija</u> 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. <u>Power Point</u> 6. <u>Tablet, PC</u> 7. Fotoaparat 8. Fotografije 9. Grafoskop 10. Televizor 11. Video 12. <u>Ploča, kreda</u> 13. Ostalo: 	

Likovni materijali i likovne tehnike: ugljen i kreda		
Digitalni alati: ppt		
Nastavno sredstvo – reprodukcija: Miroslav Kraljević: „Prizor iz ruskog baleta“, 1912.		
Artikulacija nastavnog sata		
Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učenika	Praćenje, vrednovanje, prezentacija
<p>1. Uvodni dio: <i>Priprema</i></p> <p>Učiteljica imenuje likovnu tehniku kojom će na satu raditi, tehnika je crtačka, rade ugljenom i kredom. Ugljen i kreda su obje tehnike prašnjave teksture. Opisuje i demonstrira rad ugljenom i kredom te pravilno držanje. Objašnjava im kako kontrolu traga vršimo različitim jačinama pritiska ugljena i krede. Crta treba varirati u obliku. Naglašava da ugljen i kedu ne mrljaju prstima i da eventualne greške brišemo gumicom. Tehnike se mogu međusobno preklapati prilikom crtanja. Ugljenom i kredom radimo na tzv. pakpapiru. Radove je potrebno fiksirati lakom na kraju.</p>	<p>Učenici pažljivo prate. Usvajaju potrebne savjete za rad ugljenom i kredom, u slučaju nejasnoća postavljaju pitanja.</p>	<p>Vrednovanje kao učenje i vrednovanje za učenje:</p>
<p>2. Srednji dio: <i>Motivacija</i></p> <p>Učiteljica pita učenike znaju li što je to crta. Pita ih neka nabroje neke crte koje znaju. Zatim pomoću PPT prezentacije s učenicima usvaja pojmove crte po toku i karakteru, objašnjava ih i imenuje.</p> <p>Potom prikazuje primjere crta po toku i karakteru u prirodi.</p> <p>Zatim slijede reprodukcije (Edvard Munch: „Krik“, 1895., Miroslav Kraljević: „Prizor iz ruskog baleta“, 1912.) na kojima učenici zamjećuju naučene pojmove (crte po toku i karakteru). Učiteljica zajedno s učenicima opisuje reprodukcije. Razgovaraju o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio (crtama), promatraju crte; njihov tok i karakter.</p>	<p>Učenici slušaju. Postavljaju pitanja u slučaju ikakvih nejasnoća.</p> <p>Učenici sami iz okruženja opisuju i imenuju pojave gdje mogu uočiti crte po toku i karakteru.</p> <p>Učenici komentiraju umjetničke reprodukcije te uočavaju i nabrajaju što sve na reprodukciji prepoznaju, a vezano uz spomenut sadržaj.</p>	<p>Praćenje:</p> <p>Za vrijeme rada, učenici povremeno odgovaraju na pitanja učitelja kojima ih potiče na refleksije tijekom istraživačkog i stvaralačkog procesa te na raspravu o rezultatu rada.</p> <p>Učitelj prati aktivno sudjelovanje, samostalnost i doprinos tijekom rada.</p>

<p>Učiteljica na PPT-u prikazuje motiv. Na slajdovima su fotografije različitih venecijanskih maska. Učenici će crtati venecijanske maske po svom izboru. Prije same podjele zadataka, učiteljica postavlja učenicima pitanja kojima ih navodi na uočavanje čim više detalja na samom motivu. Učiteljica ih usmjerava pitanjima. Učiteljica zadaje zadatak: „Današnji zadatak je ugljenom i kredom nacrtati masku koristeći crte po toku i karakteru. Tko će ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenici opisuju venecijanske maske samostalno vlastitim vokabularom. Služe se naučenim znanjem te imenuju vrste crta koje zamjećuju.</p> <p>Učenici pažljivo slušaju i ponavljaju zadatak.</p> <p>Učenici pripremaju materijal za rad.</p>	
---	---	--

<p>3. Završni dio:</p> <p><i>Analiza i vrednovanje</i></p> <p>Učiteljica iznosi radove pred ploču kako bi ih svaki učenik u razredu mogao dobro vidjeti.</p> <p>Učiteljica vodi raspravu pitanjima na koja odgovaraju učenici. Usmjerava ih kako bi lakše sročili što žele reći. „Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (ugljen i kreda)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto?“ Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. „Što je slično, a što različito?“ Učiteljica usmjerava pažnju na određene radove koje želi da se prokomentiraju.</p>	<p>Učenici donose radove učiteljici i pomažu oko organizacije.</p> <p>Učenici komentiraju i analiziraju nastale radove. Daju konstruktivne kritike. Imenuju i obrazlažu zašto je određeni rad najbolji. Uspoređuju dva rada uočavajući razlike i imenujući crte koje su na radu primijenjene.</p>	<p><u>Samovrednovanje</u> Učenik je sposoban procijeniti kvalitetu svog rada, uvidjeti nedostatke i istaknuti dobre strane.</p> <p><i>Vršnjačko vrednovanje</i> Učenik je sposoban uspoređivati i kritički komentirati svoj i tuđi rad.</p> <p><i>Refleksija</i> Učenik se osjeća nadahnuo i inspirirano za vrijeme likovnog izražavanja.</p> <p><i>Prezentacija</i> Učenički radovi, mogu se izložiti u hodniku škole ili u samoj učionici.</p>
--	---	--

<p>Plan ploče</p>				
<p>CRTE PO TOKU CRTE PO KARAKTERU</p> <p style="text-align: right;">Tablica s dječjim radovima:</p>	1	2	3	4
	A			
	B			
	C			

Priprava 3:

UČITELJ: Kristina Smud	Razred	Datum
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE ZA CKR	1.	28.2.2020.
<p>Tema: Priroda i oblik: učenik istražuje prirodu različitim osjetilima (vizualni opažaj, taktilni i prostorni doživljaj: uočavanje detalja, boja, površina, odnosa veličina i oblika, ritma, građe oblika)</p> <p>Vrijeme trajanja: 45 min</p> <p>Odgojno – obrazovni ishodi: A domena: Stvaralaštvo i produktivnost A.1.1. Učenik, u stvaralačkom procesu i izražavanju koristi likovni jezik A.1.2. Učenik primjećuje osobitosti likovnih materijala i postupaka te ih primjenjuje pri likovnom izražavanju. B domena: Doživljaj i kritički stav B.1.1. Učenik povezuje djelo s vlastitim iskustvom i opisuje osobni doživljaj djela. B.1.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja. C domena: Umjetnost u kontekstu C.1.2. Učenik prepoznaje njemu bliske sadržaje kao produkt likovnog i vizualnog izražavanja.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju <p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni <p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analitičko promatranje 2. Demonstracija 3. Razgovor 4. Usmeno izlaganje 5. Metoda scenarija 	
<p>Ciljevi sata (podishodi):</p> <p>Kognitivni: usvojiti pojmove crte po toku, crte po karakteru</p> <p>Psihomotorni: razvijati sposobnost analitičkog opažaja, kreativnost, motoričke sposobnosti</p> <p>Afektivni: razvijati kritičko mišljenje, razvijati sposobnost argumentiranja svog i tuđih radova</p> <p>Povezanost s ishodima međupredmetnih tema: OSR: Razvija komunikacijske kompetencije. Aktivno sluša, daje i prima povratne informacije i komunicira u skladu s komunikacijskim pravilima. B.1.2. UKU: Učenik spontano i kreativno oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje pri učenju i rješavanju problema. A.1.3. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć D.1.2.</p> <p>Povezanost s ishodima drugih predmeta:</p> <p>MAT OŠ C.1.2. Crta i razlikuje ravne i zakrivljene crte, Razlikuje i crta otvorene, zatvorene i izlomljene crte.</p> <p>Likovno područje: crtanje</p> <p>Likovni pojmovi: crte prema toku, crte prema karakteru</p> <p>Motiv: drvo</p>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Rad s tekstem 7. Kombiniranje 8. Variranje 9. Građenje 10. Razlaganje <p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Reprodukција 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Power Point 6. Tablet, PC 7. Fotoaparat 8. Fotografije 9. Grafoskop 10. Televizor 11. Video 12. Ploča, kreda 13. Ostalo: 	

Likovni materijali i likovne tehnike: tuš i drvce		
Digitalni alati: ppt		
Nastavno sredstvo – reprodukcija: Miroslav Kraljević: „Prizor iz ruskog baleta“, 1912.		
Artikulacija nastavnog sata		
Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učenika	Praćenje, vrednovanje, prezentacija
<p>1. Uvodni dio: <i>Priprema</i></p> <p>Učiteljica imenuje likovnu tehniku kojom će na satu raditi, tehnika je crtačka, rade tušem. Opisuje i demonstrira rad tušem te pravilno držanje drvca. Objašnjava im kako kontrolu traga vršimo različitim nagibom drvca. Crta treba varirati u obliku. Naglašava da pažljivo radimo tušem da se ne prolije jer ga ne možemo brisati. Crte se mijenjaju ovisno o količini tuša na drvцу i ovisno o nagibu drvca. O nagibu drvca ovisi hoće li crte biti tanje ili deblje, a zavisno od količine tuša hoće li biti svjetlije ili tamnije.</p>	<p>Učenici pažljivo prate. Usvajaju potrebne savjete za rad tušem i drvцем, u slučaju nejasnoća postavljaju pitanja.</p>	<p>Vrednovanje kao učenje i vrednovanje za učenje:</p>
<p>2. Srednji dio: <i>Motivacija</i></p> <p>Učiteljica pita učenike znaju li što je to crta. Pita ih neka nabroje neke crte koje znaju. Zatim pomoću PPT prezentacije s učenicima usvaja pojmove crte po toku i karakteru, objašnjava ih i imenuje.</p> <p>Potom prikazuje primjere crta po toku i karakteru u prirodi.</p> <p>Zatim slijede reprodukcije (Edvard Munch: „Krik“, 1895., Miroslav Kraljević: „Prizor iz ruskog baleta“, 1912.) na kojima učenici zamjećuju naučene pojmove (crte po toku i karakteru). Učiteljica zajedno s učenicima opisuje reprodukcije. Razgovaraju o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio (crtama), promatraju crte; njihov tok i karakter.</p>	<p>Učenici slušaju. Postavljaju pitanja u slučaju ikakvih nejasnoća.</p> <p>Učenici sami iz okruženja opisuju i imenuju pojave gdje mogu uočiti crte po toku i karakteru.</p> <p>Učenici komentiraju umjetničke reprodukcije te uočavaju i nabrajaju što sve na reprodukciji prepoznaju, a vezano uz spomenut sadržaj.</p>	<p>Praćenje:</p> <p>Za vrijeme rada, učenici povremeno odgovaraju na pitanja učitelja kojima ih potiče na refleksije tijekom istraživačkog i stvaralačkog procesa te na raspravu o rezultatu rada.</p> <p>Učitelj prati aktivno sudjelovanje, samostalnost i doprinos tijekom rada.</p>

<p>Nakon toga igramo <u>memory</u>, tako da ponovimo naziv crta i izgled crta po toku i karakteru.</p> <p>Učiteljica na PPT-u prikazuje motiv. Na slajdovima su fotografije različitog drveća zima. Učenici opisuju izgled drveta zimi te izgled kore drveta. Prije same podjele zadataka, učiteljica postavlja učenicima pitanja kojima ih navodi na uočavanje čim više detalja na samom motivu. Učiteljica ih usmjerava pitanjima. Učiteljica zadaje zadatak: „Današnji zadatak je tušem i drvce nacrtati drvo zimi koristeći crte po toku i karakteru. Tko će ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenici opisuju drvo zimi samostalno vlastitim vokabularom. Služe se naučenim znanjem te imenuju vrste crta koje zamjećuju.</p> <p>Učenici pažljivo slušaju i ponavljaju zadatak.</p> <p>Učenici pripremaju materijal za rad.</p>	
<p>3. Završni dio:</p> <p><i>Analiza i vrednovanje</i></p> <p>Učiteljica iznosi radove pred ploču kako bi ih svaki učenik u razredu mogao dobro vidjeti.</p> <p>Učiteljica vodi raspravu pitanjima na koja odgovaraju učenici. Usmjerava ih kako bi lakše sročili što žele reći. „Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (tuš)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto?“ Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. „Što je slično, a što različito?“ Učiteljica usmjerava pažnju na određene radove koje želi da se prokomentiraju.</p>	<p>Učenici donose radove učiteljici i pomažu oko organizacije.</p> <p>Učenici komentiraju i analiziraju nastale radove. Daju konstruktivne kritike. Imenuju i obrazlažu zašto je određeni rad najbolji. Uspoređuju dva rada uočavajući razlike i imenujući crte koje su na radu primijenjene.</p>	<p><u>Samovrednovanje</u> Učenik je sposoban procijeniti kvalitetu svog rada, uvidjeti nedostatke i istaknuti dobre strane.</p> <p><i>Vršnjačko vrednovanje</i> Učenik je sposoban uspoređivati i kritički komentirati svoj i tuđi rad.</p> <p><i>Refleksija</i> Učenik se osjeća nadahnuo i inspirirano za vrijeme likovnog izražavanja.</p> <p><i>Prezentacija</i> Učenički radovi, mogu se izložiti u hodniku škole ili u samoj učionici.</p>

Plan ploče

CRTE PO TOKU
CRTE PO KARAKTERU

	1	2	3	4
A				
B				
C				

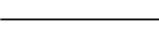

Tablica s dječjim radovima:

Reprodukcija

Priprava 4:

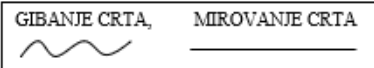
STUDENT: Kristina Smud	Grupa	Razred	Datum
UČITELJ: Mirjana Hanžić	M 8	4. b	18.02.2020
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE			
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>a) Stjecanje znanja: uočiti gibanje i mirovanje crta, razumjeti odnose među crtama.</p> <p>b) Stjecanje sposobnosti: razvijati sposobnosti promatranja i zapažanja različitih primjera linija u pokretu u svojoj okolini, vježbati sposobnosti izražavanja olovkom, razvijati kritičko i divergentno mišljenje te koncentraciju i maštu</p> <p>ODGOJNI ZADACI: poticati pozitivan odnos prema radu i likovnoj umjetnosti, razvijati samostalnost i upornost u ostvarivanju zadenih zadataka</p>		<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju 	
<p style="text-align: center;">NASTAVNA JEDINICA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: Crte prema značenju 3. Likovno područje: crtanje 4. Likovni problemi (<i>ključni pojmovi</i>): gibanje i mirovanje crta 5. Motiv: a) vizualni: sova b) navizualni c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj; 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: olovka (mekana) 		<p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni 	
		<p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Analitičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstom 6. Kombiniranje 7. Variranje 8. <u>Građenje</u> 9. Razlaganje 	
Nastavno sredstvo – reprodukcija: Vincent Van Gogh: Zvezdana noć, 1889.			

<p>PLAN PLOČE:</p> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-right: 20px;"> GIBANJE CRTA, </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-right: 20px;"> MIROVANJE CRTA </div> </div> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center; margin-top: 20px;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-right: 20px;"> Dječji radovi <div style="display: flex; flex-wrap: wrap; gap: 10px;"> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> </div> </div> </div> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center; margin-top: 20px;"> </div>		<p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Reprodukcija</u> 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. <u>Fotografije</u> 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. <u>Ploča, kreda</u> 11. Ostalo:
ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA		KORELACIJA: MATEMATIKA – crta
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Pozdravljam učenike i predstavljam se. Pregledavam stolove i pribor. Demonstriram način crtanja olovkom i pravilno držanje. Objašnjavam im kako kontrolu traga vršimo različitim jačinama pritiska i kutom polegnutosti olovke. Crta treba varirati u obliku. Naglašavam da olovku ne mrljaju prstima i da eventualne greške brišemo gumicom. Za olovku je prikladna tanka i blago hrapava podloga papira.</p>		PRIMJEDBE:

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Uz prezentaciju, pitanja i razgovor ponavljam s učenicima što su do sada naučili o crtama. Ponavljamo osnovnu podjelu crta. Razlikujemo crte po toku, crte po karakteru i crte prema značenju. Kakve crte mogu biti prema značenju? Konturne ili obrisne, teksturne i strukturne. Koja je razlike između teksturnih i strukturnih crta? Za razliku od teksturnih crta, strukturne crte nemaju obrisnu crtu koja lik gradi izvana. Strukturne crte postepeno grade neki oblik iznutra prema van. Kako bi učenici lakše shvatili tu razliku, prozivam jednog učenika na ploču i prislonim ga na ploču te oko njega kredom izvučem crtu koju nazivamo obrisna crta. Teksturnim crtama ispunjavamo lik koji smo stvorili obrisnom linijom. Kakvim crtama bismo prikazali gibanje, a kakvim mirovanje? Gibanje bismo prikazali zakrivljenim i valovitim crtama, a mirovanje ravnim crtama. Gdje u prirodi ili u razredu možemo vidjeti valovite, a gdje ravne crte? Zamislite da ste na moru i promatrate njegovu površinu. Kada nema vjetra, more je mirno i prikazali bismo ga ravnom crtom – crtom koja miruje. Kada puše vjetar, površina je valovita i prikazali bismo ga valovitom crtom – crtom koja se giba. Nakon primjera iz prirode, pokazujem učenicima reprodukcije na prezentaciji. Zajedno proučavamo i opisujemo reprodukcije. Razgovaramo o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio na crtežu (crtama), promatramo crte i njihovo gibanje. Kako bismo opisali crte koje je umjetnik koristio? Kakve su ovo crte? Učenici zamjećuju veliko variranje ravnih i zakrivljenih crta. To je današnji zadatak – prikazati gibanje i mirovanje crta. Na zadnjem slajdu otkrivam učenicima fotografije sovinog perja te bi oni trebali uočiti da se radi o sovi. Dijelim svakom učeniku fotografiju jedne sove. Najavljujem zadatak. Napominjem učenicima da neće crtati obris sove, nego će je graditi strukturnim crtama.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Današnji zadatak je olovkom nacrtati sovu koristeći crte koje miruju i koje se gibaju. Tko će ponoviti zadatak?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Učenici crtaju, obilazim ih i promatram njihov rad. Potičem ih i dodatno pojašnjavam ako nešto nije jasno.</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Nekoliko gotovih radova stavljam na ploču i analiziramo ih. Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (meka olovka)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto? Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. Što je slično, a što različito?</p>	

Priprava 5:

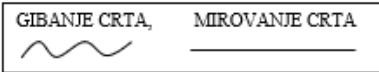
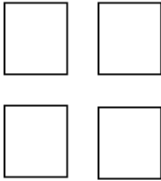

STUDENT: Kristina Smud	Grupa	Razred	Datum
UČITELJ: Mirjana Hanžić	M 8	4.b	18.02.2020
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE			
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>a) Stjecanje znanja: uočiti gibanje i mirovanje crta, razumjeti odnose među crtama.</p> <p>b) Stjecanje sposobnosti: razvijati sposobnosti promatranja i zapažanja različitih primjera linija u pokretu u svojoj okolini, vježbati sposobnosti izražavanja ugljenom i kredom, razvijati kritičko i divergentno mišljenje te koncentraciju i maštu</p> <p>ODGOJNI ZADACI: poticati pozitivan odnos prema radu i likovnoj umjetnosti, razvijati samostalnost i upornost u ostvarivanju zadanih zadataka</p>		<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. <u>nakon promatranja</u> 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju 	
<p style="text-align: center;">NASTAVNA JEDINICA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: Crte prema značenju 3. Likovno područje: crtanje 4. Likovni problemi (<i>ključni pojmovi</i>): gibanje i mirovanje crta 5. Motiv: a) vizualni: maska b) nevizualni c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj: 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: ugljen i kreda 		<p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni 	
<p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: Vincent Van Gogh: Zvezdana noć, 1889.</p>		<p>NA STAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Analitičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstom 6. Kombiniranje 7. <u>Variranje</u> 8. Građenje 9. Razlaganje 	

<p>PLAN PLOČE:</p> <div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-right: 20px;"> <p>GIBANJE CRTA, MIROVANJE CRTA</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-right: 20px;"> <p>Dječji radovi</p> <div style="display: flex; flex-wrap: wrap; justify-content: center; gap: 10px;"> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px; margin: 5px;"></div> </div> </div> <div style="text-align: center;"> </div> </div>		<p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Reprodukcija</u> 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. <u>Fotografije</u> 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. <u>Ploča, kreda</u> 11. Ostalo: 	
<p style="text-align: center;">ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA</p>		<p>KORELACIJA:</p> <p>MATEMATIKA – crta</p>	
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Pozdravljam učenike i predstavljam se. Pregledavam stolove i pribor. Demonstriram način crtanja ugljenom i kredom. Ugljen i kreda su obje tehnike prašnjave teksture. Objasnjavam im kako kontrolu traga vršimo različitim jačinom pritiska. Prilikom crtanja može se koristiti vrh materijala ili bočna strana kojom se postiže dojam sjenčanja. Naglašavam da rad ne mrljaju prstima i da eventualne greške brišemo krpicom ili posebnom mekanom gumicom. Tehnike se mogu međusobno preklapati prilikom crtanja. Ugljenom i kredom radimo na hrapavom papiru, tzv. pakpapiru.</p>		<p>PRIMJEDBE:</p>	

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Uz prezentaciju, pitanja i razgovor ponavljam s učenicima što su do sada naučili o crtama. Ponavljamo osnovnu podjelu crta. Razlikujemo crte po toku, crte po karakteru i crte prema značenju. Kakve crte mogu biti prema značenju? Konturne ili obrisne, teksturne i strukturne. Koja je razlika između teksturnih i strukturnih crta? Za razliku od teksturnih crta, strukturne crte nemaju obrisnu crtu koja lik gradi izvana. Strukturne crte postepeno grade neki oblik iznutra prema van. Kako bi učenici lakše shvatili tu razliku, pozivam jednog učenika na ploču i prislonim ga na ploču te oko njega kredom izvučem crtu koju nazivamo obrisna crta. Teksturnim crtama ispunjavamo lik koji smo stvorili obrisnom linijom. Kakvim crtama bismo prikazali gibanje, a kakvim mirovanje? Gibanje bismo prikazali zakrivljenim i valovitim crtama, a mirovanje ravnim crtama. Gdje u prirodi ili u razredu možemo vidjeti valovite, a gdje ravne crte? Zamislite da ste na moru i promatrate njegovu površinu. Kada nema vjetera, more je mirno i prikazali bismo ga ravnim crtom – crtom koja miruje. Kada puše vjetar, površina je valovita i prikazali bismo ga valovitom crtom – crtom koja se giba. Nakon primjera iz prirode, pokazujem učenicima reprodukcije na prezentaciji. Zajedno proučavamo i opisujemo reprodukcije. Razgovaramo o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio na crtežu (crtama), promatramo crte i njihovo gibanje. Kako bismo opisali crte koje je umjetnik koristio? Kakve su ovo crte? Učenici zamjećuju veliko variranje ravnih i zakrivljenih crta. To je današnji zadatak – prikazati gibanje i mirovanje crta. Na zadnjem slajdu pokazujem učenicima fotografije raznih venecijanskih maska. Najavljujem zadatak.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Današnji zadatak je ugljenom i kredom nacrtati skoristeći crte koje miruju i koje se gibaju. Tko će ponoviti zadatak?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Učenici crtaju, obilazim ih i promatram njihov rad. Potičem ih i dodatno pojašnjavam ako nešto nije jasno.</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Nekoliko gotovih radova stavljam na ploču i analiziramo ih. Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (meka olovka)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto? Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. Što je slično, a što različito?</p>	

Priprava 6:

STUDENT: Kristina Smud	Grupa	Razred	Datum
UČITELJ: Mirjana Hanžić	M 8	4.b	21.02.2020
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE			
OBRAZOVNI ZADACI: a) Stjecanje znanja: uočiti gibanje i mirovanje crta, razumjeti odnose među crtama. b) Stjecanje sposobnosti: razvijati sposobnosti promatranja i zapažanja različitih primjera linija u pokretu u svojoj okolini, vježbati sposobnosti izražavanja tuš-drvcem i tuš-perom, razvijati kritičko i divergentno mišljenje te koncentraciju i maštu ODGOJNI ZADACI: poticati pozitivan odnos prema radu i likovnoj umjetnosti, razvijati samostalnost i upornost u ostvarivanju zadanih zadataka		NACINI RADA: 1. <u>prema promatranju</u> 2. <u>nakon promatranja</u> 3. <u>prema sjećanju</u> 4. <u>prema zamišljanju</u> 5. <u>prema izmišljanju</u>	
NASTAVNA JEDINICA 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: Crte prema značenju 3. Likovno područje: crtanje 4. Likovni problemi (<i>ključni pojmovi</i>): gibanje i mirovanje crta 5. Motiv: a) vizualni: drvo zimi b) nevizualni c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: tuš-drvce i tuš-pero		OBLICI RADA: 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni	
Nastavno sredstvo – reprodukcija: Vincent Van Gogh: Zvezdana noć, 1889.		NASTAVNE METODE: 1. <u>Analičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. <u>Metoda scenarija</u> 5. <u>Rad s tekstom</u> 6. <u>Kombiniranje</u> 7. <u>Variranje</u> 8. <u>Građenje</u> 9. <u>Razlaganje</u>	

PLAN PLOČE: <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> GIBANJE CRTA, </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> MIROVANJE CRTA </div> </div> <div style="text-align: center; margin: 10px 0;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Dječji radovi</div> </div> <div style="display: flex; justify-content: center; gap: 20px;"> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px;"></div> </div> <div style="display: flex; justify-content: center; gap: 20px; margin-top: 10px;"> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 40px;"></div> </div> 	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: 1. <u>Reprodukcija</u> 2. <u>Izravno umjetničko djelo</u> 3. <u>Prirodni oblici</u> 4. <u>Načinjeni oblici</u> 5. <u>Dijapozitivi</u> 6. <u>Fotografije</u> 7. <u>Grafoskop</u> 8. <u>Televizor</u> 9. <u>Video</u> 10. <u>Ploča, kreda</u> 11. <u>Ostalo:</u>
	KORELACIJA: MATEMATIKA – crta

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA	PRIMJEDBE:
1. PRIPREMA Pozdravljam učenike i predstavljam se. Pregledavam stolove i pribor. Demonstriram način crtanja tuš-drvcem i tuš-perom. Tuš-drvce i tuš-pero su tekuće crtačke tehnike. Objašnjavam im kako kontrolu traga vršimo različitim jačinom pritiska drvca te kako se drvce i pero pravilno drže. Prilikom crtanja može se koristiti vrh materijala ili bočna strana, što nam daje različite debljine crta. Naglašavam da pažljivo radimo tušem da se ne prolije jer ga ne možemo brisati. Crte se mijenjaju ovisno o količini tuša na drvcu i ovisno o nagibu drvca. O nagibu drvca ovisi hoće li crte biti tanje ili deblje, a zavisno od količine tuša hoće li biti svjetlije ili tamnije. Tuš-drvcem i tuš-perom radimo na glatkom bijelom papiru.	

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Uz prezentaciju, pitanja i razgovor ponavljam s učenicima što su do sada naučili o crtama. Ponavljam osnovnu podjelu crta. Razlikujemo crte po toku, crte po karakteru i crte prema značenju. Kakve crte mogu biti prema značenju? <u>Konturne ili obrisne, teksturne i strukturne.</u> Koja je razlike između <u>teksturnih</u> i <u>strukturnih</u> crta? Za razliku od <u>teksturnih</u> crta, <u>strukturne</u> crte nemaju <u>obrisnu</u> crtu koja lik gradi izvana. <u>Strukturne</u> crte postepeno grade neki oblik iznutra prema van. Kako bi učenici lakše shvatili tu razliku, pozivam jednog učenika na ploču i prislonim ga na ploču te oko njega kredom izvučem crtu koju nazivamo <u>obrisna</u> crta. <u>Teksturnim</u> crtama ispunjavamo lik koji smo stvorili <u>obrisnom</u> linijom. Kakvim crtama bismo prikazali gibanje, a kakvim mirovanje? Gibanje bismo prikazali zakrivljenim i valovitim crtama, a mirovanje ravnim crtama. Gdje u prirodi ili u razredu možemo vidjeti valovite, a gdje ravne crte? Zamislite da ste na moru i promatrate njegovu površinu. Kada nema vjetera, more je mirno i prikazali bismo ga ravnom crtom – crtom koja miruje. Kada puše vjetar, površina je valovita i prikazali bismo ga valovitom crtom – crtom koja se giba. Nakon primjera iz prirode, pokazujem učenicima reprodukcije na prezentaciji. Zajedno proučavamo i opisujemo reprodukcije. Razgovaramo o tome što je na njima prikazano, čime se umjetnik izrazio na crtežu (crtama), promatramo crte i njihovo gibanje. Kako bismo opisali crte koje je umjetnik koristio? Kakve su ovo crte? Učenici zamjećuju veliko variranje ravnih i zakrivljenih crta. To je današnji zadatak – prikazati gibanje i mirovanje crta. Na zadnjem slajdu pokazujem učenicima fotografije drveća zimi i kore drveta. Učenici opisuju izgled drveća zimi te izgled kore drveta. Najavljujem zadatak.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATAKA</p> <p>Današnji zadatak je tuš-drvcem i tuš-perom nacrtati drvo zimi koristeći crte koje miruju i koje se gibaju i crte prema značenju. Posebno naglasiti koru drveta <u>teksturnim crtama.</u> <u>Tko će ponoviti zadatak?</u></p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Učenici crtaju, obilazim ih i promatram njihov rad. Potičem ih i dodatno pojašnjavam ako nešto nije jasno.</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Nekoliko gotovih radova stavljam na ploču i analiziramo ih. Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi radovi ispunili? Kako je na crtežima upotrijebljen materijal (tuš-drvce i tuš-pero)? Koji su radovi najoriginalniji i zašto? Uočavamo radove s najvećim brojem detalja i bogatstvom crta. Uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. Što je slično, a što različito?</p>	

Popis tablica:

Tablica 1. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe olovke u 1. razredu

Tablica 2. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe olovke u 4. razredu

Tablica 3. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe ugljena i krede u 1. razredu

Tablica 4. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe ugljena i krede u 4. razredu

Tablica 5. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu

Tablica 6. Broj i postotak učenika i učenica prema stupnju uspješnosti upotrebe tuš-drvca i tuš-pera u 4. razredu

Tablica 7. Prikaz svih postotaka uspješnosti upotrebe crtačkih tehnika u 1. i 4. razredu

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI DIPLOMSKOGA RADA

Izjavljujem da sam ja, Kristina Smud, studentica integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog Učiteljskog studija Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, ovaj diplomski rad na temu *Likovni izraz učenika razredne nastave kroz različite crtačke tehnike* izradila samostalno, koristeći se vlastitim znanjem i navedenom literaturom.

Potpis pristupnika